

Investigating the Qur'anic Wisdom through the Frameworks of Insights, Tendencies, and Actions in the Textbooks of Hadyahā-yi Āsmānī (Heavenly Gifts) for Elementary School

Fatemeh Haji-Babaei¹ | Mohammad Sharifani^{2✉} | Hossein Moradi Zanjani³

1. Ph.D. Student in the Quranic and Hadith Studies, Faculty of Theology, Law, and Political Sciences, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Tehran, Iran. **Email:** hajibabaeifateme1@gmail.com
2. **Corresponding Author:** Associate Professor, Islamic Ma'ārif (Teachings) and Education, Faculty of Theology and Islamic Ma'ārif (Teachings), Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. **Email:** sharifani40@yahoo.com
3. Assistant Professor, Quranic and Hadith Studies, Faculty of Theology, Law, and Political Sciences, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Tehran, Iran. **Email:** hmoradiz@yahoo.com

Article Info	ABSTRACT
<p>Article type: Research</p> <p>Received: 14 April 2025 Revised: 02 May 2025 Accepted: 07 June 2025 Published: 16 June 2025</p> <p>Keywords Qur'anic Wisdom, Elementary School, The Frameworks of Insights, Tendencies and Actions, Textbook Content, The Textbook, Hadyahā-yi Āsmānī (Heavenly Gifts).</p>	<p>Objective: This study examines the Qur'anic wisdom through the frameworks of insights, tendencies, and actions presented in the textbooks of hadiyahā-yi āsmānī (heavenly gifts) for elementary school.</p> <p>Method: The research employed a descriptive content analysis with a quantitative approach. The statistical population consisted of five textbooks (grades 2 to 6, published in 2024). Using census sampling, the entire population was examined. The analysis encompassed textual content, the verses of the Qur'an, hadiths, and illustrative materials using descriptive statistics and the Shannon entropy model. Units of analysis were drawn from subheadings within each lesson—including Let's Know, I Think, I Like, Games and Drama, and Student Activities. Illustrations were assessed using thematic analysis. The data collection instrument was a researcher-designed checklist for Qur'anic wisdom components, validated by three experts in Islamic education. Content validity was confirmed through five academic experts, including Islamic studies professors, educational planning specialists, and one of the textbook authors. Reliability was established using Scott's Pi coefficient (0.89).</p> <p>Results: From a total of 704 coded units, the results showed the components of insights were most prominent, accounting for 401 entries (56.96%), with an importance coefficient of 0.3368. The components of actions followed with 223 entries (31.67%), coefficient: 0.3351, and the components of tendencies were least addressed, with 80 entries (11.36%), coefficient: 0.3280</p> <p>Conclusion: The study concludes that the content development of the Heavenly Gifts textbooks does not adequately reflect a balanced emphasis based on the frameworks of the Qur'an's insights, tendencies, and wise actions.</p>

Cite this article

Haji-Babaei, F., Sharifani, M., & Moradi Zanjani, H. (2025). Investigating the Qur'anic Wisdom through the Frameworks of Insights, Tendencies, and Actions in the Textbooks of Hadyahā-yi Āsmānī (Heavenly Gifts) for Elementary School. *Applied Issues in Islamic Education*, 10 (1), 43-68.

<http://dx.doi.org/10.61882/qaiie.10.1.5>

© The Author(s). Publisher: Academy of Scientific Studies in Education.

بررسی حکمت‌های قرآنی بر مبنای ساحت‌های بینشی، گرایشی و کنشی در محتوای کتب درسی هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی^۱

فاطمه حاجی بابائی^۲ | محمد شریفان^۳ | حسین مرادی زنجانی^۴

۱. این پژوهش مرتبط با رساله دکتری: «نظام‌نامه حکمت در قرآن با تأکید بر آیات ۱۲ تا ۱۹ سوره لقمان و ۲۲ تا ۳۹ سوره اسراء» است.
۲. دانشجوی دکتری، علوم قرآن و حدیث، الهیات، حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران. **رایانامه:** hajibabaeifateme1@gmail.com
۳. نویسنده مسئول: دانشیار، معارف و تعلیم و تربیت اسلامی، الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. **رایانامه:** sharifani40@yahoo.com
۴. استادیار، علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات، حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران. **رایانامه:** moradiz@yahoo.com

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>هدف: پژوهش حاضر، با هدف بررسی حکمت‌های قرآنی براساس ساحت‌های بینشی، گرایشی و کنشی در محتوای کتب درسی هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی انجام شد.</p> <p>روش: این تحقیق، توصیفی، از نوع تحلیل محتوا، با رویکرد کمی بود. جامعه آماری، شامل ۵ کتاب هدیه‌های آسمانی پایه دوم تا ششم چاپ ۱۴۰۳ و روش نمونه‌گیری سرشماری بود، بنابراین کل جامعه آماری بررسی شد. بدین ترتیب که علاوه بر متن، آیات، احادیث و تصاویر با استفاده از آمار توصیفی و الگوی آنتروپی شانون تحلیل شد. واحد تجزیه و تحلیل، متون نوشتاری زیرعنوان‌های هر درس تحت قالب: بدانیم، فکر می‌کنم، دوست دارم، بازی و نمایش و فعالیت‌های دانش آموز، تعیین شد و برای بررسی تصاویر از تحلیل مضمون استفاده گردید. ابزار جمع‌آوری اطلاعات، سپاه محقق ساخته مولفه‌های حکمی قرآنی در کتب مذکور بود که به تأیید سه نفر از اساتید و صاحب‌نظران تعلیم و تربیت رسید. روایی پژوهش، براساس دیدگاه پنج صاحب‌نظر دانشگاهی شامل، اساتید معارف اسلامی، کارشناسان سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی و یکی از مولفین کتب مزبور، مشخص شد و پایایی آن از طریق ضریب پایایی پی اسکات ۰/۸۹ به دست آمد.</p> <p>یافته‌ها: مطابق یافته‌ها، از مجموع ۷۰۴ واحد ثبت در پنج کتاب درسی مذکور، بیشترین میزان توجه متعلق به مقوله‌های بینشی با فراوانی ۴۰۱ یا ۵۶/۹۶ درصد بود که ضریب اهمیت آن ۰/۳۳۶۸ به دست آمد. مقوله‌های کنشی با فراوانی ۲۲۳ یا ۳۱/۶۷ درصد رتبه دوم را داشت که ضریب اهمیت آن ۰/۳۳۵۱ بود و مقوله‌های گرایشی با فراوانی ۸۰ یا ۱۱/۳۶ درصد، دارای پایین‌ترین میزان توجه بود و ضریب اهمیت آن ۰/۳۲۸۰ شد.</p> <p>نتیجه‌گیری: براساس نتیجه تحقیق، در تدوین محتوای هدیه‌های آسمانی، توجه به ساحت بینش‌ها، گرایش‌ها و کنش‌های حکمی قرآن، متناسب نیست.</p>	<p>نوع مقاله: پژوهشی</p> <p>دریافت: ۲۵ فروردین ۱۴۰۴ بازنگری: ۱۲ اردیبهشت ۱۴۰۴ پذیرش: ۱۷ خرداد ۱۴۰۴ انتشار: ۲۶ خرداد ۱۴۰۴</p> <p>کلیدواژه‌ها: حکمت‌های قرآنی، دوره ابتدایی، ساحت‌های سه‌گانه بینشی و گرایشی و کنشی، محتوای کتب درسی، هدیه‌های آسمانی.</p>

حاجی بابائی، فاطمه، شریفانی، محمد، و مرادی زنجانی، حسین (۱۴۰۴). بررسی حکمت‌های قرآنی بر مبنای ساحت‌های بینشی، گرایشی و کنشی در محتوای کتب درسی هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی. *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۱۰ (۱)، ۴۳-۶۸.

<http://dx.doi.org/10.61882/qaie.10.1.5>

© نویسندگان.

ناشر: پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.

استناد

مقدمه

«تربیت صحیح انسان‌ها، زیربنای یک جامعه سالم و پویا را می‌سازد» (حاجی بابائی، ۱۴۰۱: ۲) از این‌رو، موضوع تربیت از دیرباز، مهمترین مسأله مورد توجه اندیشمندان بوده و از دیدگاه حکیم بزرگ عصر حاضر، امام خمینی (ره)، «اساس عالم بر تربیت انسان است» (موسوی خمینی، ۱۴: ۱۵۳). تربیت وجوه مختلفی دارد که «تربیت اخلاقی» مهمترین و اساسی‌ترین وجه آن و مقدم بر سایر وجوه است (ملکی و عباسی، ۱۳۹۸) تا آنجا که رسول اکرم (ص) هدف بعثت خود را تکمیل فضائل اخلاقی بیان فرمودند: «إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ» (حکیمی و دیگران، ۱۳۸۰: ۶/۶۷۵). با اینکه «پرداختن به اخلاق، وظیفه مشترک و عمومی گروه‌ها و نهادهای مختلف جامعه است» (آرتور و دیگران، ۲۰۱۷: ۵۳)، اما، در امتداد خانواده، مدرسه به عنوان مهمترین نهاد تربیتی، آموزشی و اجتماعی، عهده‌دار تربیت اخلاقی افراد است (حاجی بابائی، ۱۴۰۱). با توجه به رویکرد اسلامی نظام تعلیم و تربیت ایران، هدف‌گذاری برنامه‌های تربیتی و اولویت‌بندی ارزش‌های اخلاقی، براساس آموزه‌های قرآن کریم انجام شده است. برنامه تربیت انسان در قرآن، با هدف رسیدن او به مقام قرب و خلیفه‌الهی، حول محور عقل و حکمت می‌گردد و انسان مومن، موظف به کوشش برای تحصیل زندگی عقل‌مدارانه، بر پایه حکمت است و این امر مهم، مستلزم بینش، گرایش و عمل صحیح است. از طرفی، حکمت با متحول ساختن همه وجوه زندگی فردی و اجتماعی بشر، ناظر به جامعیت و یکپارچگی شخصیت انسان در مسیر کمال است. از این‌رو، در اسناد کلان آموزش و پرورش «هدف غایی نظام تعلیم و تربیت که الهام بخش و جهت دهنده اهداف کلی و تفصیلی است، دست‌یابی متربی به مراتبی از قرب الی الله، خلافت الاهی، عبودیت خدا و حیات طیبه می‌باشد» (مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی، ۱۳۹۰: ۱۳۹؛ برنامه درسی ملی، ۱۳۹۱: ۳۶)؛ همچنین بر تقویت و رشد تعقل و حکمت‌ورزی، تأکید شده است. به طوری که از پنج عنصر اساسی تربیت یعنی «۱. تفکر و تعقل ۲. ایمان مبتنی بر تعقل ۳. معرفت و آگاهی ۴. عمل و ۵. اخلاق، که باید به صورت یکپارچه و منسجم به رشد همه جانبه برسند» (برنامه درسی ملی، ۱۳۹۱: ۱۶)، بیشترین اهمیت ابتدا به عنصر تفکر و تعقل و سپس به ایمان مبتنی بر تعقل، تعلق گرفته است. در اجرایی شدن اهداف تعیین شده این اسناد، کتاب‌های درسی به عنوان مهم‌ترین محتوای آموزشی، بهترین ابزار برای انتقال ارزش‌های اخلاقی به دانش‌آموزان هستند و اهداف تعلیم و تربیت از طریق آنها دنبال شده و در فرآیند یاددهی-یادگیری، فعالیت‌های معلم و شاگرد، براساس آن سازماندهی می‌شود (بهروز و دیگران، ۱۳۹۵). در هدف‌گذاری‌های برنامه درسی دوره ابتدایی، حوزه آموزش حکمت‌های قرآنی و معارف اسلامی بر عهده کتب هدیه‌های آسمانی است و در این سند، بر سه ساحت شناختی و گرایشی و رفتاری تأکید شده به طوری که «متربیان دین را به عنوان راهنمای عمل و برنامه زندگی بشناسند و براساس آن برنامه‌ریزی و عمل کنند و این معارف را در سه بخش تعیین نموده است: اعتقادات، اخلاق و احکام» (برنامه درسی ۱۳۹۱: ۱۵). بنابراین، می‌توان گفت این کتب درسی براساس ساحت‌های سه‌گانه حکمی قرآن که محور پژوهش حاضر است، تدوین شده‌اند.

یکی از وجوه اهمیت این پژوهش، نقد کارآیی این محتواها در تحقق اهداف برنامه درسی در زمینه تربیت اخلاقی کودکان است. علی‌رغم اهداف مورد انتظار این درس، بخش قابل توجهی از دانش‌آموزان با ورود به مقطع متوسطه و سپس اجتماع، دچار گرایش‌های نادرست شده و رفتارهای غیرمتمعارفی را بروز می‌دهند که مانعی در مسیر رشد و کمال آنها و سلامت جامعه است. این موضوع نشان می‌دهد که اهداف مورد انتظار برنامه درسی از این کتب، به شکل مطلوبی محقق نشده است. از این‌رو، تحلیل محتوای هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی، امری ضروری است.

همچنین، دوره ابتدایی به عنوان مهمترین مقطع تحصیلی، در فرآیند تعلیم و تربیت، بسیار تأثیرگذار بوده و نقش بنیادی در تربیت کودک و موفقیت او در آینده ایفا می‌کند. حضرت علی(ع) در این باره می‌فرماید: «الْعِلْمُ فِي الصَّغَرِ كَالنَّقْشِ فِي الْحَجَرِ؛ یادگیری در کودکی مانند نقش روی سنگ ماندگار است» (مجلسی، ۱۴۰۴: ۲۲۴/۱). ایشان به امام حسن(ع) می‌فرماید: «دل کودک، همچون زمین ناکشته است؛ هرچه در آن افکنند بپذیرد، پس به ادب آموختن پرداختم، پیش از آنکه دلت سخت شود و خردت هوایی دیگر گیرد، تا با رأی قاطع روی به کار آری، و از آنچه خداوندان تجربت در پی آن بودند و آزمودند بهره برداری، و رنج طلب از تو برداشته شود و نیازت به آزمون نیفتد» (نهج‌البلاغه، نامه ۳۱)؛ این روایات موید این است که مهمترین مرحله تعلیم و تربیت، دوران خردسالی است. در این مقطع، شخصیت کودک و هنجارهای اخلاقی او، با دریافت‌های شهودی ذهن، به تدریج شکل می‌گیرد. با رشد و تکامل اندیشه، کودک در جهت استحکام شخصیتش گام برمی‌دارد. لذا باورها، قضاوت‌ها، تمایلات، انگیزه‌ها و عملکرد او مبتنی بر این ساختار شخصیتی خواهد بود و با کسب دانش و مهارت، استعدادهای بالقوه مادی و معنوی او در همین بستر شکوفا می‌گردد.

زیربنای نظری این مقاله بر سه پایه زیر استوار است:

الف. بینش‌ها، گرایش‌ها و کنش‌ها در حکمت‌های قرآنی با تأکید بر اهم حکمت‌های سُور لَقْمَان و اسراء؛

ب. ساحت‌های سه‌گانه تربیتی (بینشی، گرایشی، و کنشی)؛

ج. مبانی انسان‌شناختی فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی.

الف. بینش‌ها، گرایش‌ها و کنش‌ها در حکمت‌های قرآنی: قرآن کریم علاوه بر تبیین هدف غایی خلقت انسان، یعنی قرب الی الله و ربوبی شدن، مسیر رسیدن به این هدف را با بیان اندرزهایی هموار می‌کند و به طور ویژه، در سور لقمان و اسراء، این اندرزها را با تعبیر "لَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ ... وَ ذَلِكَ مِمَّا أَوْحَى إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ ... " حکمت می‌نامد. تأمل در این آیات، انسان را به یک چارچوب نظام‌مند و منسجم از گزاره‌های حکیمانه می‌رساند که می‌توان از آنها، یک منشور تربیتی حکمی مبتنی بر سه ساحت بینش، گرایش و کنش استخراج نمود. در این راستا، بعضی از حکمت‌های قرآن، با ایجاد شناختی تازه یا افزایش و اصلاح دانش انسان، نوعی بینش حکیمانه را در او شکل می‌دهند، این دسته از حکمت‌ها، بینش‌های حکمی قرآن نام دارد. این بینش‌های حکمی، مبانی و اصول همه ادیان الهی‌اند که به سوالاتی همچون از کجاییم؟ و به کجا می‌رویم؟ پاسخ می‌دهند و عبارتند از توحید، نبوت و معاد. اما مهمترین این

بینش‌ها که در سور لقمان و اسراء چند بار تکرار شده، باور توحید و اجتناب از شرک است (لقمان: ۱۳، ۱۵؛ اسراء: ۲۲، ۲۳، ۳۹)؛ زیرا این بینش، شکل دهنده نگاه انسان به جهان و درک موقعیتش در هستی است. به تعبیر دیگر، شاکله جهان‌بینی و متعاقب آن، ایدئولوژی هر شخص، به آن بستگی دارد و باید‌ها و نیاید‌های کلی را که لازم است رعایت نماید، مشخص می‌کند. این بینش بنیادین، اساسی‌ترین تفاوت مکاتب الهی به ویژه اسلام با مکاتب بشری مانند سکولاریسم و لیبرالیسم است و همه ابعاد تربیت انسان را متأثر می‌سازد.

گرایش‌های حکمی شامل آن دسته از حکمت‌های قرآن است که باعث پدید آمدن تمایلات و علایق حکیمانه در فرد می‌شود. این گرایش‌ها، به همان بینش توحیدی بستگی داشته و زمینه‌ساز رفتارها هستند. برخی از گرایش‌هایی که در دو سوره لقمان و اسراء به آنها اشاره شده مانند صبر، تکبر، ترس و احساس امنیت، با اینکه ناظر به جنبه فردی‌اند اما در یک نگاه وسیعتر، در روابط اجتماعی نیز تأثیر زیادی دارند و در شرایط هیجانی، نقش کلیدی در بروز رفتارهای حکیمانه و کنترل موقعیت داشته و از آسیب‌های فردی و اجتماعی پیشگیری می‌کنند. مانند سفارش لقمان به فرزندش درباره صبر (لقمان: ۱۷)، که یک مولفه کلیدی و موثر در کنترل روابط فردی و اجتماعی است. قرآن کریم، صبر را یکی از چهار عامل سعادت نام برده (آل عمران: ۲۰۰) و پاداش صابران را غیرقابل محاسبه دانسته است (زمر: ۱۰). گرایش حکمی دیگر، احساس امنیت در برابر ترس است که بر اثر ایمان و باور توحیدی در همه ابعاد رزاقیت (اسراء: ۳۰ و ۳۱ و ۳۴)، ولایت و نظارت و حضور الهی در همه شرایط (لقمان: ۱۶)، ایجاد می‌شود و رابطه مستقیم با گرایش صبر دارد. همچنین در بُعد سلبی به گرایش تکبر یا خودپسندی و فخرفروشی اشاره شده که تأثیر انکارناپذیری در تخریب روابط فردی و اجتماعی داشته و سبب انزوای شخص و محرومیت از محبت الهی می‌گردد (لقمان: ۱۸).

بالاخره، حکمت‌هایی از قرآن که موجب ظهور افعال حکیمانه در فرد می‌شود، کنش‌های حکمی نامیده می‌شوند. به عنوان مثال، خانواده‌محوری مورد تأکید کنش‌های حکمی در دو سوره مذکور است. در بُعد ایجابی، احترام به والدین و ضرورت احسان به ایشان، پس از توحید، بالاترین جایگاه را دارد (اسراء: ۲۳ و ۲۴؛ لقمان: ۱۴) و از نظر سلبی، با دستور به عفاف و پاکدامنی برای حفظ بنیان خانواده، چنان تأکید شده که حتی نزدیک شدن به فحشا هم به شدت نهی شده است (اسراء: ۳۲). بعضی از کنش‌های حکیمانه، نقش تقویت‌کننده یا محافظت از کنش دیگر را نیز ایفا می‌کنند. به عنوان مثال، توصیه لقمان به فرزندش درباره نماز (لقمان: ۱۷) از یک سو، رشد، تقویت و ارتقاء بینش توحیدی را به دنبال دارد (حمد: ۷ تا ۹؛ روم: ۳۱) و از طرف دیگر، سبب از بین بردن آثار معاصی، تزکیه روح و احیاء مجدد آن می‌شود (هود: ۱۱۴). همچنین نقش دیگر نماز، بازدارندگی از فحشاء و منکرات است (عنکبوت: ۴۵) و از این جهت نیز در حفظ سلامت فرد و بالتبع حفظ سلامت خانواده و اجتماع تأثیر دارد. بعضی از کنش‌های حکمی ناظر به بُعد اقتصادی جامعه‌اند. مانند انفاق یا کنش سلبی اسراف و تبذیر که در مقابل کنش ایجابی اعتدال است (اسراء: ۲۶ و ۲۷ و ۲۹) که باعث حفظ، تقویت و رشد اقتصاد خانواده و جامعه شده یا به عکس آن را به مخاطره می‌اندازند. اما مهمترین کنش حکیمانه که رشد و قوام جامعه به آن وابسته است، عدالت اجتماعی است (اسراء: ۳۳ و ۳۴ و ۳۵)، که در ارتباط تنگاتنگی با کنش‌های دیگری همچون

اعتدال، وفای به عهد، انفاق، اسراف، تپذیر و حتی امر به معروف و نهی از منکر است. بالاخره یک دسته دیگر از کنش‌های حکمی آیات مذکور، مربوط به آداب معاشرت در روابط انسان با دیگران است مانند آداب سخن گفتن، آداب رفت و آمد در اجتماع و غیره (لقمان: ۱۸ و ۱۹؛ اسراء: ۲۳ و ۲۴ و ۲۸ و ۳۶ و ۳۷). با توجه به اینکه لفظ "بَنَى" مُصَغَّرٌ "این" است و در آیه ۱۳ سوره لقمان، جناب لقمان با این لحن فرزند خود را خطاب قرار می‌دهد، می‌توان نتیجه گرفت که فرزند ایشان در سنین خردسالی بوده، لذا، تعلیم و پرورش این بینش‌ها، گرایش‌ها و کنش‌های حکمی قرآنی، با توجه به اهمیت و نقش‌آفرینی آنها، باید از دوره خردسالی در برنامه تربیتی کودکان قرار گیرد. جدول ۱ یک دسته‌بندی از ساحت‌های حکمی قرآن با تاکید بر سوره لقمان و اسراء را نشان می‌دهد.

جدول ۱: دسته بندی حکمت‌های قرآنی

مصادیقی از مولفه‌های حکمی قرآن با تأکید بر سوره لقمان و اسراء		ساحت‌های حکمی	
باور توحیدی و نفی شرک؛ اعتقاد به نبوت و امامت، راه شناسی (قرآن) و معاد			بینش‌ها
مهربانی؛ بردباری؛ حیاء ورزی؛ احساس امنیت؛ پرهیز از تکبر و خودپسندی، ترس از فقر و کنترل خشم			گرایش‌ها
نیکی به والدین؛ فرائض و احکام؛ شکرگزاری؛ عفاف ورزیدن؛ عدالت؛ وفای به عهد و اعتدال در کارها؛ امر به معروف و نهی از منکر؛ آداب معاشرت (مانند شیوه رفت و آمد، تکلم نیکو، پرهیز از گفتار بدون علم و دروغ‌گویی، غیبت، ناسزاگویی)، و عدم اسراف و تپذیر.			کنش‌ها

ب. ساحت‌های تربیتی (بینشی، گرایشی، کنشی): «تأمل در مفهوم حیات طیبه، نشان می‌دهد، این مفهوم اگرچه یکپارچه و کلی است، اما در بردارنده شئون و جنبه‌های متعدد فردی و اجتماعی است که ارتباط و تعامل آنها با یکدیگر، سبب تحقق این مفهوم پویا و متکامل می‌شود. این شئون علاوه بر ارتباط و همبستگی با هم، تا حدودی استقلال نسبی نیز دارند» (مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی، ۱۳۹۰: ۹۴). تمام شئون مذکور در سه بُعد بینش، گرایش و کنش سازماندهی می‌گردد. زیرا براساس مبانی انسان‌شناختی اسلام، آدمی واجد سه ساحت بینش، گرایش و کنش است که در قرآن، ارتباط عمیق و تنگاتنگی دارند و هر ساحت سازنده قسمتی از ماهیت انسان است. «متناسب با این سه ساحت، نظام تربیتی او نیز دارای ساحت‌های بینشی یا شناختی، عاطفی یا گرایشی و کنشی یا رفتاری است» (گروه نویسندگان، ۱۳۹۰: ۳۲۶).

ساحت بینشی یا شناختی: «ساحت بینشی، حوزه‌ای از ویژگی‌های شناختی است که با بینش انسان سر و کار دارد و منشأ ادراک، تعقل، تفکر، استدلال و آگاهی‌های اوست. شناخت و بینش خود، دارای مراحل مختلفی است که مطابق طبقه‌بندی بلوم^۱ به ترتیب شامل: دانش، درک، کاربرد، تجزیه و تحلیل، ترکیب و ارزشیابی می‌باشد» (گروه نویسندگان، ۱۳۹۰: ۳۳۱). گروهی از آیات قرآن که شامل شناخت، بینش، عقیده و باور انسان به موضوعی خاص می‌شود و بیانگر حالات درونی انسان بوده و قرآن درباره ارزش اخلاقی آنها قضاوت نموده، در حوزه بینش‌ها هستند (سراج‌زاده، ۱۳۹۰).

ساحت گرایشی یا عاطفی: «ساحت گرایشی، حوزه‌ای از ویژگی‌های انسان است که منشأ علایق و تمایلات او از قبیل غرائز، عواطف، احساسات و به طور کلی همه گرایش‌های مثبت و منفی انسان در تعامل او با خدا، با خودش، و با سایر موجودات می‌باشد. به این ترتیب، تمایلات غریزی، محبت، عشق،

نفرت، کینه، خشم، غضب، ترس، امید، یأس، اضطراب، شادی، غم، تعجب، تحسین، پرستش و مانند این امور را می‌توان مربوط به ساحت گرایشی دانست» (گروه نویسندگان، ۱۳۹۰: ۳۳۲). این ساحت در ارتباط با ایجاد یا تغییر نگرش، طرز فکر، طرز تلقی، یا ارزش‌گذاری‌ها به کار می‌رود. به بیان دیگر، «هر حالت و انفعالی که در انسان وجود دارد و هر آنچه به لذت‌ها، و دردهای بشری مربوط می‌شود، در این ساحت جای می‌گیرند» (احدیان، ۱۳۶۹: ۳۱-۳۳). قرآن درباره این گرایش‌ها داوری ارزشی نموده و انسان را در کنترل و جهت‌دهی این بعد عاطفی هدایت کرده است (سراج‌زاده، ۱۳۹۰).

ساحت کُنشی: این ساحت، به ویژگی‌هایی مربوط است که منشأ رفتارهای ارادی انسان است، اعم از رفتارهای درونی (جوانحی) یا رفتارهای بیرونی (جوارحی). البته سرچشمه رفتارهای جوارحی که تظاهر رفتارهای جوانحی هستند، بینش‌ها و اعتقادات فرد است. همه فرائض و عباداتی که در قرآن آمده، مانند نماز، انفاق، شکرگزاری و عدم تبعیت از طواغیت، نیکی به پدر و مادر، دعا کردن و مانند اینها در این ساحت قرار دارند (گروه نویسندگان، ۱۳۹۰).

ارتباط بینش‌ها، گرایش‌ها و کنش‌ها: رخ دادن کنش‌های اختیاری، اعم از جوانحی یا جوارحی، به شناخت و تمایل فرد به آن رفتار، وابسته است. یعنی شناخت باعث بینش می‌شود و این بینش به همراه میل و رغبت بسترساز وقوع یک فعل ارادی و آگاهانه است. امیرالمومنین (ع) در این باره فرموده‌اند: «هیچ فعالیتی نیست مگر آنکه تو در آن نیازمند شناخت هستی» (حرانی، ۱۴۰۴: ۱۷۱). نتیجه اینکه، گرایش‌ها نیازمند یک نوع بینش و شناخت هستند و انسان بدون اینکه نسبت به چیزی شناخت داشته باشد، نمی‌تواند از آن متنفر و بیزار باشد یا به آن علاقمند شود. گرایش یا رغبت به یک موضوع، انگیزه لازم برای حرکت به سوی آن را فراهم می‌کند. از طرفی، بدون شناخت و انگیزه اولیه، هیچ فعل ارادی انجام نمی‌شود. یعنی بینش‌ها و گرایش‌ها برای وقوع رفتارها، نه تنها لازم‌اند بلکه پیش‌نیاز هستند. در ترتیب این سه ساحت می‌توان گفت بینش‌ها بسترساز گرایش‌ها هستند و این دو ساحت، پیش‌نیاز کنش‌ها هستند.

از یک منظر دیگر، کنش‌ها هم بر بینش‌ها و گرایش‌های فرد تأثیر دارند و آنها را تقویت یا تضعیف نموده یا حتی تغییر می‌دهند. زیرا تکرار رفتار، به تدریج به یک عادت تبدیل شده و کم‌کم در فرد، میل و گرایشی نسبت به آن رفتار به وجود می‌آید. این گرایش، سبب افزایش شناخت او نسبت به آن رفتار هم می‌شود و می‌تواند باعث تغییر یا تقویت و تثبیت آن بینش گردد. بنابراین، رفتار هم می‌تواند، مقدمه بینش و گرایش شود. مانند فریضه روزه که گرایش صبر را در انسان تقویت می‌کند یا در جهت منفی، اعمال ناپسند (گناهان)، زنگار قلب انسان شده و مانع فهم صحیح می‌گردند (مطففین: ۱۴). از طرفی، گرایش‌ها نیز می‌توانند بر بینش‌ها و ادراک‌های حسی و عقلی فرد تأثیر بگذارند. انگیزه‌ها و تمایلات مثبت یا منفی فرد، باعث افزایش یا کاهش توجه او به یک موضوع خاص می‌شوند. کنترل ذهن، حافظه، فکر و استدلال که مرکز بینش‌ها هستند، تا حد زیادی متأثر از گرایش‌هاست. از این‌رو، قرآن دوستی با کفار و مشرکان را به شدت مذمت نموده (ممتحنه: ۱؛ توبه: ۲۳). رسول اکرم (ص) می‌فرماید: «دوست داشتن تو نسبت به چیزی، تو را کور و کر می‌کند» (مجلسی، ۱۴۰۴: ۱۶۵/۷۴). بنابراین، برای کسب بینش صحیح، باید امیال و گرایش‌ها را در اختیار گرفت و مانع طغیان غرایز و خواهش‌های نفسانی شد. همچنین انسان برای دستیابی به یک بینش، با انگیزه اولیه و با میل و اراده خود به کسب علم می‌پردازد. یعنی، گرایش

هم می‌تواند زمینه‌ساز بینش باشد. در نتیجه، سه ساحت بینش‌ها، گرایش‌ها و کنش‌ها، علاوه بر اینکه هر کدام مراتبی دارند، متأثر از یکدیگر نیز هستند و نمی‌توان آنها را سه حیطة جدا از هم تصور کرد.

ج. مبانی انسان‌شناختی: یکی از زیرساخت‌های فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی، مبانی انسان‌شناختی است. شناخت ابعاد وجودی انسان و ویژگی‌های او، از جمله مقدمات و الزامات اصلی تعلیم و تربیت است. هر قدر معرفت عمیق‌تر و دقیق‌تری نسبت به انسان حاصل شود، برنامه‌ریزی برای آموزش و تربیت او متقن‌تر و کارآمدتر خواهد بود. از این‌رو، پرداختن به مبانی انسان‌شناختی در فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی، امری اجتناب‌ناپذیر است. این مبانی که بر بنیان‌های عقلی استوارند؛ گاه با شواهد تجربی نیز تأیید می‌شوند. سه گزاره مهم این مبانی که زیرساخت این پژوهش هستند، عبارتند از:

اولاً، کمال حقیقی انسان وابسته به افعال اختیاری اوست؛

ثانیاً، افعال اختیاری انسان بستگی به کنش، بینش و گرایش او دارد؛

ثالثاً، کمال حقیقی انسان به رشد متناسب و متعادل استعدادهای او بستگی دارد (گروه نویسندگان، ۱۳۹۰).

در تبیین این مبانی می‌توان گفت، منظور از "اختیار"، توانایی انتخاب یک گزینه از بین گزینه‌های پیش رو، پس از ارزیابی آنهاست. این مبنا، اساس تعلیم و تربیت اختیاری است و ختم به این باور می‌گردد که از مجموعه اسباب و علل فعل اختیاری، "اراده" یک عنصر اساسی است. بر مبنای این باور، متربی خود را مقهور عوامل بیرونی نمی‌داند و با انگیزه قوی، برای بهبود وضعیت خود تلاش می‌کند و تلاش معلمان، نیز بی‌ثمر نخواهد بود.

از طرفی، یک کنش اختیاری وقتی رخ می‌دهد که انسان توانایی انجام آن را داشته باشد؛ به عبارت دیگر، متناسب با میل و گرایشی که در فرد برمی‌انگیزد، علت و چگونگی آن را بشناسد و آن را مطلوب‌تر از خواسته‌های دیگری که با آن در تضام‌اند، بداند. بنابراین، در تعیین ساحت‌های تعلیم و تربیت اسلامی، باید سه بعد بینشی، گرایشی و کنشی انسان را مورد توجه قرار داد و علاوه بر ایجاد و افزایش بینش‌های درست، باید برای جهت‌دهی و تقویت گرایش‌ها و کنش‌های صحیح نیز اقدامات لازم صورت گیرد. نکته دیگر اینکه، از آنجاکه اقتضای حکمت خداوند مانع انجام کار بیهوده از جانب اوست؛ بنابراین، هیچ یک از استعدادها و قابلیت‌های انسان، لغو و بی‌هدف نیست و برای رسیدن به کمال حقیقی، باید آنها را به درستی به کار گرفت. اصل "جامع‌نگری" در تعلیم و تربیت اسلامی حاصل همین مبناست. یعنی، کمال حقیقی انسان در گرو استفاده از همه قابلیت‌های مختلف انسان است و رشد متناسب همه این قابلیت‌ها ضروریست. براساس اصل "تناسب و اعتدال"، باید برای تعیین اهداف تعلیم و تربیت اسلامی و برنامه‌ریزی برای رسیدن به آن اهداف، به همه این ساحت‌ها توجه شود، به علاوه، با نظر به نوع ارتباط ساحت‌ها، با بهره‌گیری از آموزه‌های اسلام و پرهیز از افراط و تفریط، لازم است برای رشد هماهنگ و متناسب ساحت‌های مختلف وجود انسان برنامه‌ریزی شود (گروه نویسندگان، ۱۳۹۰).

در بررسی پیشینه تحقیقات این حوزه، محمودی (۱۳۹۷) به تحلیل محتوای هدیه‌های آسمانی از منظر اخلاق زیست محیطی در تربیت اسلامی پرداخته است. افکاری (۱۳۹۳) نتیجه گرفته که در کتب

درسی ابتدایی به طور جدی و علمی به موضوع تربیت اخلاقی پرداخته نشده است. قاسمی و کاظمی (۱۳۹۳) در تحلیل محتوای هدیه‌های آسمانی ششم از نظر انطباق آن با مبانی قرآنی و سند تحول بنیادین، بیان می‌دارد که از بین حوزه‌های یادگیری، به حوزه شناختی آن هم در سطح دانش، بیشتر از حوزه‌های دیگر توجه شده است. نتیجه تحقیق علیزاده و علوی (۱۳۹۴) در بررسی محتوای هدیه‌های آسمانی پایه سوم ابتدایی از منظر اصول انتخاب محتوای آموزشی در قرآن کریم، نشان می‌دهد که در این کتاب به دو اصل هدایت‌کنندگی محتوا و انگیزه‌بخشی توجه مطلوبی شده اما به دو اصل تدبرانگیزی و خلاقیت‌پروری توجه کمتری شده است. درامامی (۱۳۹۰) در تحلیل کتاب‌های بخوانیم، تعلیمات اجتماعی، هدیه‌های آسمانی و قرآن پایه‌های سوم تا پنجم بیان کرده که ارزش‌های اخلاقی مانند صداقت، نیکی به والدین، احترام به خود و دیگران، امانت‌داری و وفای به عهد و مهربانی بیشترین نمود را در کتاب دارند. کمالی (۱۳۹۶) در تحلیل کتب هدیه‌های آسمانی، نتیجه گرفته که بیشترین توجه به مولفه احترام، و کمترین توجه به مولفه صداقت، تعلق دارد. نوری، احمدوند و غفاری (۱۳۹۷) در تحلیل محتوای هدیه‌های آسمانی دوم تا ششم از منظر شایستگی‌های پایه برنامه درسی، به این نتیجه رسیده که توزیع برخی از عناصر پنج‌گانه در محتوای این کتاب‌ها از انطباق و تعادل کمتری برخوردار است. با این حال، مطابق جستجوی محقق، هیچ پژوهشی، در حوزه محتوایی کتب هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی، از منظر سه ساحت بینش‌ها، گرایش‌ها و کنش‌های حکمی قرآن، به بررسی محتوای این کتب پرداخته است. از این‌رو، موضوع این پژوهش، سابقه پژوهشی نداشته و یک کار جدید و نو است که تلاش می‌کند نقاط ضعف و قوت این محتواها را در این زمینه شناسایی کرده و خلأ موجود و عدم همخوانی این کتاب‌ها با برنامه درسی را به روشنی نمایش دهد. مقاله حاضر تلاش می‌کند تا پاسخی برای سوالات زیر پیدا نماید.

۱. نسبت توزیع فراوانی و درصد هر یک از ساحت‌های بینشی، گرایشی و کنشی حکمت‌های قرآنی، در محتوای کتب هدیه‌های آسمانی چقدر است؟
۲. ضریب اهمیت هر کدام از ساحت‌های سه‌گانه بینشی، گرایشی و کنشی حکمت‌های قرآنی، در کتب درسی هدیه‌های آسمانی چقدر است؟
۳. با توجه به درصد فراوانی و ضریب اهمیت ساحت‌های سه‌گانه حکمت‌های قرآنی، آیا مطابق اصل همه‌جانبه‌نگری و تعادل و تناسب، توجه به این ساحت‌ها، متناسب است؟

روش پژوهش

هدف این پژوهش، بررسی حکمت‌های قرآنی بر مبنای ساحت‌های بینشی، گرایشی و کنشی در محتوای کتب هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی است. این تحقیق از نظر رویکرد، یک پژوهش کمی و توصیفی و با توجه به ماهیت موضوع، از نوع تحلیل محتواست. با نظر به اهمیت دوره ابتدایی، در رشد و پرورش فضائل اخلاقی و رشد معنوی متریبان، برنامه درسی، قلمرو حوزه یادگیری حکمت‌های قرآن و معارف اسلامی را برای حوزه محتوایی هدیه‌های آسمانی تعریف کرده است. از این‌رو، جامعه آماری شامل ۵ کتاب هدیه‌های آسمانی دوم تا ششم ابتدایی چاپ ۱۴۰۳ بود؛ زیرا اهداف میانی این کتاب‌ها متناسب با تربیت دوره کودکی بوده و متن این کتاب‌ها غالباً فعالیت‌محور هستند و همین امر باعث تفاوت ساختار متن کتاب

نسبت به کتب دوره متوسطه شده است. روش نمونه‌گیری سرشماری بود؛ بنابراین، جامعه آماری و نمونه یکسان بوده و همه محتواهای کتب مذکور، از جمله متن، آیات، احادیث و تصاویر تحلیل شد. واحد تجزیه و تحلیل، مضمون متون نوشتاری زیرعنوان‌های هر درس تحت قالب: بدانیم، فکر می‌کنم، دوست دارم، بازی و نمایش و فعالیت‌های دانش‌آموز، تعیین شد. در این تحقیق، از ابزار سیاهه محقق‌ساخته یا فهرست وارسی تحلیل محتوا استفاده شد که طراحی آن براساس مولفه‌های بینشی، گرایشی و کنشی حکمی قرآن در کتاب‌های مزبور بود. بر این اساس، فهرست وارسی یا سیاهه اولیه طراحی گردید که شامل عناوین: نام کتاب، سال چاپ، شماره درس، عنوان درس، مقوله‌ها یا زیر عنوان‌های هر درس، کد هر مقوله، شماره صفحه، نوع ساحت و فراوانی هر ساحت بود. این جداول فهرست وارسی، در اختیار سه نفر از اساتید گذاشته شد و بعد از بررسی، تغییرات و اصلاحات لازم اعمال شد و با تایید اساتید مربوطه، به عنوان ابزار نهایی تحقیق، مورد استفاده قرار گرفت. جدول ۲ نمونه سیاهه محقق‌ساخته است.

جدول ۲: سیاهه محقق‌ساخته مورد استفاده در بررسی کتاب‌ها براساس مولفه‌های بینشی، گرایشی و کنشی حکمت‌های قرآنی

نام کتاب	شماره و عنوان درس	مولفه‌های حکمی در متن درس یا مقوله‌ها با ذکر کد و شماره صفحه	فراوانی ساحت بینش‌ها	فراوانی ساحت گرایش‌ها	فراوانی ساحت کنش‌ها	نوع ساحت بینش، گرایش و کنش
هدیه‌های آسمانی پایه ابتدایی ۱۴۰۳ ...						

روایی و پایایی پژوهش: برای به دست آوردن اعتبار یا روایی تحلیل محتوا، دو نکته قابل توجه است: «۱. انتخاب صحیح متون تحلیلی و البته نمونه‌گیری مناسب. ۲. توجه به اعتبار ساختار پژوهش و بررسی متغیرهای پژوهش» (کندراکی^۱ و دیگران، ۲۰۰۲)؛ که در این تحقیق، روایی پژوهش، براساس دیدگاه صاحب‌نظران دانشگاهی تعلیم و تربیت اسلامی تعیین شد که شامل دو استاد معارف اسلامی و یک مدرس این کتب و یک کارشناس سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی و یک مولف کتب مورد نظر بود. برای کسب پایایی پژوهش، ۲۰ درصد از واحدهای ثبت به صورت تصادفی انتخاب و در اختیار یک کارشناس و یک استاد قرار گرفت تا براساس تعریف ساحت‌های سه‌گانه حکمت‌های قرآنی، بررسی و تحلیل شوند. پس از دریافت نظر آنها و رفع ابهامات، از طریق روش ویلیام اسکات^۲ (۱۹۹۵)، از فرمول زیر، میزان ضریب پایایی ۰/۸۹ به دست آمد:

$$\pi = \frac{pr(a) - pr(e)}{1 - pr(e)}$$

که در آن، π ضریب پی اسکات و $pr(a)$ بیانگر درصد توافق مشاهده شده بین دو کدگذار و $pr(e)$ بیانگر درصد توافق مورد انتظار است. مقدار این ضریب، بین (۰ و ۱) قرار دارد و هرچه به یک

نزدیکتر باشد، پایایی کدگذار در تحلیل بیشتر است. به طور کلی میزان قابل قبول ضریب پایایی پی اسکات بالای ۰/۷ است.

شرح روش تحلیل داده‌ها: برای تحلیل محتوای کتاب‌ها، ابتدا براساس اهداف و سوالات، طی فرآیند بحث و گفتگو با یک کارشناس، مقوله‌ها شناسایی و تعیین شدند. سپس شاخص‌ها با ساحت‌های بینشی و گرایشی و کنشی حکمت‌های قرآنی مشخص گردید. فرآیند کدگذاری با کمک یک مدرس براساس مقوله‌ها یا واحدهای ثبت موجود در هر کتاب انجام شد. سپس طی جلسات بحث و گفتگو با یکی از کارشناسان، متن مربوط به هر مقوله با توجه به تعاریف ساحت‌های سه‌گانه حکمت‌های قرآنی، تجزیه و تحلیل شده و ساحت بینشی، گرایشی و کنشی آن مشخص و در مواردی که اتفاق نظر وجود داشت، در جداول سیاهه ثبت شد. معیار تعیین ساحت بعضی مقوله‌ها که قابلیت قرار گرفتن در بیش از یک ساحت را داشتند، بیشترین مطابقت بود. در مورد مقوله‌هایی که اتفاق نظر وجود نداشت، با یکی دیگر از اساتید مشورت و تصمیم‌گیری شد، سپس در جدول‌های سیاهه ثبت گردید. فراوانی مقوله‌ها نیز با علامت‌گذاری در جدول سیاهه مشخص و در انتهای جدول مربوط به هر کتاب، مجموع فراوانی‌ها، شمارش و به ثبت رسید. در مرحله بعد، فراوانی سه معیار بینشی، گرایشی و کنشی در کتاب‌های مذکور در هر پنج پایه دوم، سوم، چهارم، پنجم و ششم، و نیز درصد آنها، در جدول شماره ۵ ثبت گردید و مورد تحلیل قرار گرفت و درصد و ضریب اهمیت هر ساحت، محاسبه گردید. سپس نمودار درصد فراوانی ساحت‌های سه‌گانه، هم به تفکیک پایه‌ها و هم برای مجموع پنج پایه، با جدول اکسل رسم گردید. برای افزایش دقت نتیجه‌گیری‌ها، تحلیل با دو روش زیر انجام شد: (۱) با استفاده از روش کلاسیک-آمار توصیفی که این روش مبتنی بر آمار فراوانی و درصد مقوله‌های هر ساحت است و با کمک نرم‌افزار اکسل به شکل نمودار رسم شده و مورد تحلیل و مقایسه قرار می‌گیرد. این روش مشکلات ریاضی دارد که از اعتبار تحقیق می‌کاهد (آذر، ۱۳۸۰).

(۲) با استفاده از روش آنتروپی شانون، که در آن، ضریب اهمیت هر ساحت (بینش، گرایش، کنش) اندازه‌گیری و مورد تحلیل قرار گرفت. روش آنتروپی شانون، که در دسته مدل‌های جبرانی تحلیل محتوا قرار دارد، از دقت ریاضی بیشتری برخوردار است و تحلیل داده‌ها قویتر و معتبرتر خواهد بود (آذر، ۱۳۸۰). این روش با توجه به ماهیت تعاملی که دارد، اطلاعات بیشتری را برای تفسیر پیام ارائه می‌دهد. ابتدا پیام برحسب معیارها به تناسب هر پاسخگو در قالب فراوانی شمرده شده و براساس داده‌های جدول فراوانی، ابتدا ماتریس نرمال شده فراوانی‌ها از فرمول زیر به دست آمده و در جدول ثبت می‌شود. در این تحقیق، $n=3$ و $m=5$ است.

$$p_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_i^m(x_{ij})} \quad (i = 1.2.3. \dots . m . j = 1.2.3. \dots . n)$$

که در آن، F فراوانی داده‌ها، P هنجار شده ماتریس فراوانی؛ i شماره پاسخگو؛ m تعداد پاسخگو؛ n تعداد مولفه و j شماره مولفه است. سپس، بار اطلاعاتی هر معیار با رابطه زیر محاسبه شده و در ستون‌های مربوطه قرار می‌گیرد.

$$E_j = -K \sum_{i=1}^m (p_{ij} \cdot \ln(p_{ij})) \quad k = \frac{1}{\ln(m)} \quad (\text{در این تحقیق، } k = 5 \text{ و } m = 0.621 \text{ است})$$

در مرحله آخر، ضریب اهمیت هر معیار محاسبه می‌شود. هر معیار که ضریب اهمیت بیشتری دارد، از درجه اهمیت بیشتری برخوردار است (رتبه هر معیار، نسبت به سایر معیارها). برای این منظور از رابطه $W_j = \frac{E_j}{\sum E_j}$ استفاده می‌شود (آذر، ۱۳۸۰).

از آنجا که مقدار آنتروپی یا E بین (۰ تا ۱) است، بنابراین، می‌توان مقدار انحراف از معیار ۱ را برای هر ساحت مشخص نمود که dj نام دارد (dj=1-Ej). هرچه اختلاف انحراف معیار بین سه ساحت بیشتر باشد، به این معنی است که توجه و اهمیتی که به هر ساحت شده است با دیگر ساحت‌ها تفاوت زیادی دارد که باید جبران شود. البته روش آنتروپی شانون، رتبه هر یک از معیارهای مورد پژوهش (یعنی بینش، گرایش، کنش) را معلوم می‌نماید؛ اما میزان اهمیت به این مقوله‌ها را مشخص نمی‌کند (حاجی بابائی، شریفانی، مرادی، ۱۴۰۴).

یافته‌ها

در ابتدا، براساس بررسی محتوای کتب هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی، مقوله‌هایی که در این کتب، به عنوان واحد تجزیه و تحلیل مورد بررسی قرار گرفتند، استخراج و در جدول ۳ با ذکر اهداف تربیتی هر یک، نمایش داده شده است.

جدول ۳: عنوان و شرح واحدهای ثبت یا مقوله‌های موجود در ساختار کتب هدیه‌های آسمانی ۱۴۰۳

عنوان فعالیت	شرح فعالیت
برایم بگو	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری درس
ایستگاه فکر	برقراری ارتباط بین مفاهیم ارائه شده و دست‌یابی به یافته‌های جدید
تدبر کنیم	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری درس در قالب آیات و روایات
بررسی کنید	تثبیت، توسعه و تعمیم مفاهیم بر اساس مرور اطلاعات
کامل کنید	تکمیل و تثبیت اهداف براساس دریافت رابطه مفاهیم
ایستگاه خلاقیت	تثبیت و تعمیق مطالب در قالب اجرای نمایش، خط خوش و نقاشی
گفت و گو کنید	تثبیت مفاهیم از طریق ارائه نظرات و تجربه‌ها در گروه و مشارکت در جمع‌بندی
ببین و بگو	تعمیق مفاهیم درس با پاسخ به پرسش‌های مطرح شده از طریق تصویرخوانی
بگرد و پیدا کن	تثبیت و تعمیق مطالب با فعالیت عینی و ملموس
همخوانی کنیم	تثبیت مفاهیم از طریق شعرخوانی گروهی با لحن و آهنگ مناسب
تمرین کنید	تثبیت مفاهیم و تعمیق یادگیری با کسب مهارت عملی احکام آموزش داده شده
به کار ببندیم	تثبیت، توسعه و تعمیم مفاهیم براساس کاربردی آموخته‌ها در موقعیت جدید
دعا کنیم	تثبیت و تعمیق مطالب با راز و نیاز و درخواست و بیان احساسات
با خانواده	گسترش یادگیری و تقویت نگرش دانش‌آموز به مفاهیم دینی برای بروز رفتار دینی با جستجوی مصادیق تازه از مفاهیم با کمک خانواده

همچنین یکی از سیاهه‌های تهیه شده که مربوط به کتاب هدیه‌های آسمانی پایه دوم ابتدایی است، برای نمونه در جدول ۴ به نمایش درآمده است.

جدول ۴: سیاهه طبقه بندی عناوین دروس هدیه‌های آسمانی پایه دوم ابتدایی بر طبق سه ساحت بینشی، گرایشی و کنشی

نام کتاب	شماره و عنوان درس	مولفه‌های حکمی در متن درس یا مقوله‌ها با ذکر کد و شماره صفحه	فراوانی بینش‌ها	فراوانی گرایش‌ها	فراوانی کنش‌ها	نوع بینش، گرایش و کنش
هدیه‌های آسمانی پایه دوم ابتدایی ۱۴۰۳	(۱) هدیه‌های خدا	۱. داستان زهرا و پیام‌های آسمانی؛ ص ۱۰ و ۱۱ ۲. بگرد و پیدا کن (هدیه‌های خدا)؛ ص ۱۲ ۳. دوست دارم (تصویر طبیعت)؛ ص ۱۲ ۴. فکر می‌کنم (نعمت آب، زبان، کتاب)؛ ص ۱۲ ۵. بازی و نمایش (درباره نعمت‌های خدا)؛ ص ۱۳ ۶. با هم بخوانیم (هدیه‌های خدا)؛ ص ۱۳	*	*	*	خداشناسی آشنایی با نعمت‌های خدا
	(۲) پرندگان چه می‌گویند؟	۷. داستان (شکرگزاری)؛ ص ۱۴ ۸. فکر می‌کنم (نماز)؛ ص ۱۶ ۹. دوست دارم (تقلید از نماز والدین)؛ ص ۱۶ ۱۰. گفتگو کنیم (شکر نعمت عقل)؛ ص ۱۶ ۱۱. جدول؛ ص ۱۶ ۱۲. با هم بخوانیم (جوجه گنجشک)؛ ص ۱۷	*	*	*	توحید
	(۳) خاطره ماه ۱	۱۳. داستان (دعا)؛ ص ۱۸ ۱۴. فکر می‌کنم (دعا)؛ ص ۲۰ ۱۵. دوست دارم؛ ص ۲۰ ۱۶. یک کار خوب (دعا)؛ ص ۲۰ ۱۷. ببین و بگو (تصویر)؛ ص ۲۱ ۱۸. با هم بخوانیم (مادر گل‌ها)؛ ص ۲۱	*	*	*	توحید عملی
	(۴) مهربان‌تر از مادر	۱۹. داستان مهربانی خدا؛ ص ۲۲ ۲۰. خدا مهربان‌ترین است (یوسف: ۶۴)؛ ص ۲۲ ۲۱. دوست دارم (مهربانی با پرندگان)؛ ص ۲۴ ۲۲. ببین و بگو (مهر پرندگان به جوجه‌ها)؛ ص ۲۳ ۲۳. بازی و نمایش (اجرای داستان درس)؛ ص ۲۴ ۲۴. یک کار خوب (تشکر از والدین)؛ ص ۲۴ ۲۵. با هم بخوانیم (شعر خدا)؛ ص ۲۵	*	*	*	توحید صفات الهی
	(۵) می‌خواهم وضو بگیرم	۲۶. وضو گرفتن (با تصویر)؛ ص ۲۶ تا ۲۸ ۲۷. با هم بخوانیم (شعر وضو)؛ ص ۲۹ ۲۸. تمرین کنیم (وضو)؛ ص ۲۹ ۲۹. همراه با خانواده (جدول)؛ ص ۲۹ ۳۰. امین و مینا (تصاویر وضو)؛ ص ۳۰ ۳۱. ببین و بگو (تصاویر نماز، مسجد و قرآن)؛ ص ۳۱	*	*	*	توحید عملی
	(۶) پیامبران خدا	۳۲. داستان معلم (پیامبران)؛ ص ۳۲ و ۳۳ ۳۳. گفت و گو کنیم (شناخت پیامبران)؛ ص ۳۴ ۳۴. فکر می‌کنم (درباره پیامبران)؛ ص ۳۴ ۳۵. ببین و بگو (موسی و ابراهیم و اسماعیل ع)؛ ص ۳۴ ۳۶. امین و مینا (کارهای انبیاء)؛ ص ۳۵ ۳۷. دوست دارم؛ ص ۳۵	*	*	*	راهنما شناسی نبوت
	(۷) مهمان کوچک	۳۸. داستان یتیم نوازی پیامبر ص؛ ص ۳۶ ۳۹. فکر می‌کنم؛ ص ۳۸ ۴۰. دوست دارم؛ ص ۳۸ ۴۱. امین و مینا؛ ص ۳۸	*	*	*	راهنما شناسی نبوت

نام کتاب	شماره و عنوان درس	موفقه‌های حکمی در متن درس یا مقوله‌ها با ذکر کد و شماره صفحه	فراوانی بینش‌ها	فراوانی گرایش‌ها	فراوانی کنش‌ها	نوع بینش، گرایش و کنش
		۴۲. با هم بخوانیم (خبرخبر)؛ ص ۳۹	*			
	۸ جشن میلاد	۴۳. داستان جشن میلاد پیامبر؛ ص ۴۰ ۴۴. بدانیم؛ ص ۴۲ ۴۵. دوست دارم؛ ص ۴۲ ۴۶. بازی و نمایش؛ ص ۴۲ ۴۷. بگرد و پیدا کن (تصویر)؛ ص ۴۳ ۴۸. با هم بخوانیم (آغاز آزادی)؛ ص ۴۳	*		*	راهنما شناسی نبوت
	۹ اهل بیت پیامبر (ص)	۴۹. داستان حدیث کساء؛ ص ۴۴ ۵۰. فکر می‌کنم؛ ص ۴۶ ۵۱. دوست دارم؛ ص ۴۶ ۵۲. گفت و گو کنیم؛ ص ۴۶ ۵۳. کامل کنیم (تصویر)؛ ص ۴۷ ۵۴. یک کار خوب (صلوات)؛ ص ۴۷	*		*	راهنما شناسی امامت
	۱۰ خانواده بخشنده	۵۵. داستان کیک شکلاتی؛ ص ۴۸ ۵۶. ایثار اهل بیت در سوره انسان؛ ص ۴۹ ۵۷. فکر می‌کنم (ویژگی‌های اهل بیت)؛ ص ۵۰ ۵۸. دوست دارم (صبر، بخشش، مهربانی)؛ ص ۵۱ ۵۹. بازی و نمایش؛ ص ۵۱ ۶۰. یک کار خوب (تشکر از اهل بیت)؛ ص ۵۱	*	*	*	راهنما شناسی (اهل بیت)
	۱۱ نماز بخوانیم	۶۱. داستان آموزش نماز به زینب؛ ص ۵۲ ۶۲. با هم بخوانیم (نمازخوان‌ها)؛ ص ۵۶ ۶۳. تمرین کنیم؛ ص ۵۶ ۶۴. خاطره اولین نماز؛ ص ۵۶ ۶۵. بگرد و پیدا کن؛ ص ۵۷ ۶۶. همراه با خانواده؛ ص ۵۷	*		*	راه شناسی توحید عملی
	۱۲ پدر مهربان	۶۷. داستان یتیم‌نوازی حضرت علی(ع)؛ ص ۵۸ ۶۸. بدانیم (درباره علی(ع))؛ ص ۵۸ ۶۹. با هم بخوانیم (مرد آسمانی)؛ ص ۶۰ ۷۰. فکر می‌کنم؛ ص ۶۱ ۷۱. دوست دارم؛ ص ۶۱ ۷۲. گفت و گو کنیم؛ ص ۶۱ ۷۳. امین و مینا (تصویر)؛ ص ۶۱	*		*	راهنما شناسی امامت
	۱۳ بهترین دوست	۷۴. داستان امام حسن؛ ص ۶۲ و ۶۳ ۷۵. بدانیم (درباره امام حسن ع)؛ ص ۶۴ ۷۶. فکر می‌کنم (درباره امام حسن ع)؛ ص ۶۵ ۷۷. گفت و گو کنیم؛ ص ۶۵ ۷۸. امین و مینا (گل امام حسن شناسی)؛ ص ۶۵	*			راهنما شناسی امامت
	۱۴ دعای باران	۷۹. داستان دعای باران امام حسین ع؛ ص ۶۶ و ۶۷ ۸۰. بدانیم (درباره امام حسین ع)؛ ص ۶۸ ۸۱. فکر کنیم (درباره امام حسین ع)؛ ص ۶۸ ۸۲. امین و مینا (گل امام حسین شناسی)؛ ص ۶۸ ۸۳. گفت و گو کنیم (تصویر کربلا)؛ ص ۶۹	*			راهنما شناسی امامت

نام کتاب	شماره و عنوان درس	مولفه‌های حکمی در متن درس یا مقوله‌ها با ذکر کد و شماره صفحه	فراوانی بینش‌ها	فراوانی گرایش‌ها	فراوانی کنش‌ها	نوع بینش، گرایش و کنش
		۸۴. دوست دارم (درباره اربعین)؛ ص ۷۰-۷۱		*		
	۱۵) بچه‌ها سلام	۸۵. داستان سلام کردن پیامبر به بچه‌ها؛ ص ۷۳ ۸۶. بدانیم؛ ص ۷۳ ۸۷. آیه ۵۴ سوره انعام؛ ص ۷۳ ۸۸. فکر می‌کنم (درباره اهمیت سلام)؛ ص ۷۴ ۸۹. دوست دارم مثل پیامبر سلام کنم؛ ص ۷۴ ۹۰. گفت و گو کنیم (درباره فایده سلام)؛ ص ۷۴ ۹۱. یک کار خوب (سلام بر پیامبر)؛ ص ۷۴ ۹۲. امین و مینا (درباره چگونه سلام کردن)؛ ص ۷۵ ۹۳. باهم بخوانیم (شعر سلام بر خدا)؛ ص ۷۵	*	*	*	راه و راهنما شناسی
	۱۶) کیسه سنجاب کوچولو	۹۴. داستان سنجاب و زباله‌ها؛ ص ۷۶ ۹۵. خدا پاکیزگان را دوست دارد (توبه: ۱۰۸)؛ ص ۷۸ ۹۶. گفت و گو کنیم (پاکیزگی محیط)؛ ص ۷۸ ۹۷. فکر می‌کنم خدا پاکیزگان را دوست دارد؛ ص ۷۸ ۹۸. دوست دارم؛ ص ۷۹ ۹۹. امین و مینا؛ ص ۷۹ ۱۰۰. ببین و بگو (تصویر)؛ ص ۷۹	*		*	راه شناسی حفظ محیط زیست تکلیف شرعی توحید عملی
	۱۷) وقت نماز	۱۰۱. داستان وقت نماز (تصویر)؛ ص ۸۰ ۱۰۲. دوست دارم؛ ص ۸۱ ۱۰۳. با هم بخوانیم (سرود بیداری)؛ ص ۸۲ ۱۰۴. امین و مینا؛ ص ۸۳ ۱۰۵. ببین و بگو (تصاویر زمان نمازها)؛ ص ۸۳	*	*	*	توحید عملی راه شناسی
	۱۸) خاطره نانوشته	۱۰۶. داستان صبا و راستگویی؛ ص ۸۴ ۱۰۷. راستگویی (حدیث امام علی ع)؛ ص ۸۵ ۱۰۸. فکر می‌کنم؛ ص ۸۶ ۱۰۹. گفت و گو کنیم (فایده راستگویی)؛ ص ۸۶ ۱۱۰. دوست دارم؛ ص ۸۷ ۱۱۱. بازی و نمایش؛ ص ۸۷ ۱۱۲. همراه خانواده؛ ص ۸۷	*	*	*	راه شناسی توحید عملی
	۱۹) جشن بزرگ	۱۱۳. داستان میلاد صاحب الزمان عج؛ ص ۸۸ ۱۱۴. دوست دارم (محبت به امام)؛ ص ۹۰ ۱۱۵. جشن بگیریم؛ ص ۹۱ ۱۱۶. یک کار خوب؛ ص ۹۱	*	*	*	راهنما شناسی امامت
	۲۰) در کنار سفره	۱۱۷. داستان (آداب غذا خوردن)؛ ص ۹۲ ۱۱۸. فکر می‌کنم (اهمیت آداب غذا خوردن)؛ ص ۹۴ ۱۱۹. دوست دارم (شکرگزاری)؛ ص ۹۴ ۱۲۰. گفت و گو؛ ص ۹۴ ۱۲۱. ببین و بگو (تصاویر آداب خوردن)؛ ص ۹۵	*		*	راه شناسی توحید عملی

لازم به ذکر است که برای سایر کتب مورد تحقیق نیز چنین سیاهه‌ای تهیه شد. مجموع داده‌های حاصل از این سیاهه‌ها که شامل اطلاعات مربوط به فراوانی و درصد مولفه‌های مربوط به حکمت‌های

قرآنی در سه ساحت بینشی و گرایشی و کنشی، در پنج کتاب هدیه‌های آسمانی دوم تا ششم ابتدایی است، در جدول ۵ نمایش داده شده است:

جدول ۵: توزیع فراوانی و درصد بینش‌ها، گرایش‌ها و کنش‌های حکمی قرآن، به تفکیک پایه‌ها، در هدیه‌های آسمانی ۱۴۰۳

ساحت حکمی هدیه‌های آسمانی	بینش‌ها یا اعتقادات معیار X1		گرایش‌ها یا علائق معیار X2		کنش‌ها یا رفتارها معیار X3	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
پاسخگو						
هدیه‌های آسمانی دوم	۶۸	۵۶/۱۹	۱۵	۱۲/۳۹	۳۸	۳۱/۴۰
هدیه‌های آسمانی سوم	۹۵	۵۵/۵۵	۲۴	۱۴/۰۳	۵۲	۳۰/۴۰
هدیه‌های آسمانی چهارم	۷۵	۵۴/۷۴	۱۰	۷/۲۹	۵۲	۳۷/۹۵
هدیه‌های آسمانی پنجم	۸۰	۵۷/۵۵	۱۸	۱۲/۹۴	۴۱	۲۹/۴۹
هدیه‌های آسمانی ششم	۸۳	۶۱/۰۲	۱۳	۹/۵۵	۴۰	۲۹/۴۱
جمع کل	۴۰۱	۵۶/۹۶	۸۰	۱۱/۳۶	۲۲۳	۳۱/۶۷

برای یافتن پاسخ سوال اول: «نسبت توزیع فراوانی و درصد هر یک از ساحت‌های بینشی، گرایشی و کنشی حکمت‌های قرآنی، در محتوای کتب هدیه‌های آسمانی چقدر است؟» با تحلیل آمار توصیفی داده‌های جدول ۵ می‌توان گفت:

در هدیه‌های آسمانی پایه دوم؛ براساس جدول ۵، از مجموع ۱۲۱ مورد واحد ثبت یا مقوله‌ها، ۶۸ مورد یا (۵۶/۱۹ درصد) مربوط به بینش‌های حکمی مانند توحید، نبوت، امامت و معاد بود^۱ و ۱۵ مورد یا (۱۲/۳۹ درصد) مربوط به گرایش‌های حکمی مانند صبر، محبت و تکبر بود^۲ و سهم کنش‌های حکمی همچون احکام نماز، روزه و آداب،^۳ نیز ۳۸ مورد یا (۳۱/۴۰ درصد) بود. بنابراین، بیشترین فراوانی متعلق به ساحت بینش‌ها و ساحت کنش‌ها، در رتبه دوم و گرایش‌ها، در مرتبه سوم فراوانی قرار دارند.

در هدیه‌های آسمانی پایه سوم؛ براساس جدول ۵ مجموع فراوانی کل واحدهای ثبت یا مقوله‌ها ۱۷۱ مورد بود که از این تعداد، ۹۵ مورد یا (۵۵/۵۵ درصد) مربوط به ساحت بینش‌های حکمی مانند توحید، نبوت، امامت و معاد بود^۴ و ۲۴ مورد یا (۱۴/۰۳ درصد) مربوط به ساحت گرایش‌های حکمی مانند صبر، محبت و تکبر^۵ بود و سهم ساحت کنش‌های حکمی همچون احکام نماز، روزه و آداب^۶ نیز ۵۲ مورد یا (۳۰/۴ درصد) بود. بنابراین، بیشترین فراوانی به ساحت بینش‌ها تعلق گرفته است و ساحت کنش‌ها رتبه دوم و ساحت گرایش‌ها، رتبه سوم فراوانی را دارد.

در هدیه‌های آسمانی پایه چهارم؛ براساس جدول ۵ از مجموع ۱۳۷ مورد فراوانی کل واحدهای ثبت، ۷۵ مورد یا (۵۴/۷۴ درصد) مربوط به ساحت بینش‌های حکمی مثل توحید، نبوت، امامت و معاد،^۷ ۱۰

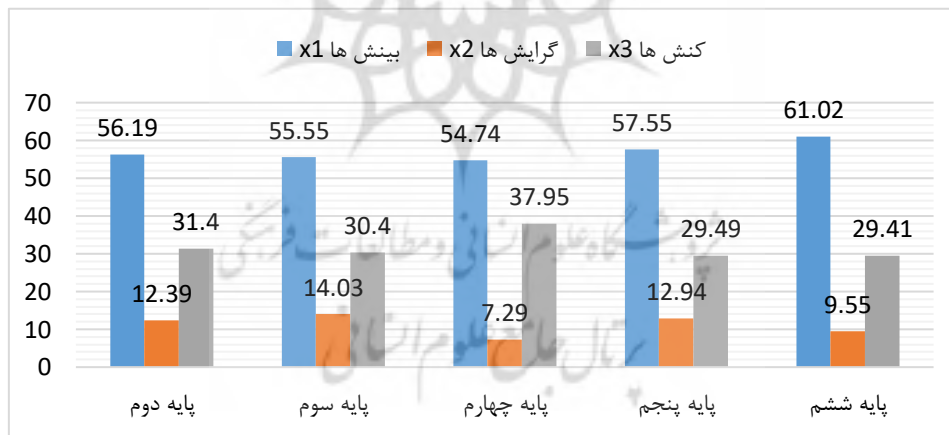
۱. به عنوان مثال داستان زهرا و هدیه‌های آسمانی در صفحه ۱۰ و ۱۱ و فعالیت بگرد و پیدا کن صفحه ۱۲ بینش توحید را بیان می‌کند.
 ۲. در صفحه ۲۳ و ۲۴ مولفه مهربانی را در تصاویر نشان داده است.
 ۳. در صفحه ۱۴ کنش شکرگزاری و صفحه ۱۶ کنش نماز را بیان کرده است.
 ۴. داستان حلیمه دایه پیامبر(ص) در صفحه ۲۱ اشاره به بینش نبوت دارد.

۵. در صفحه ۴۳ کتاب، فعالیت دوست دارم مربوط به محبت و گرایش به اهل بیت پیامبر (ص) می‌شود.
 ۶. تصویر صفحه ۴۷ مربوط به داستان اویس قرنی، کنش احترام و نیکی به والدین را نشان می‌دهد.
 ۷. در هدیه‌های آسمانی پایه چهارم، در فعالیت کامل کنید صفحه ۱۲۰ به نظام جزا و پاداش و معاد اشاره شده است.

مورد یا (۷/۲۹ درصد) مربوط به ساحت گرایش‌های حکمی از قبیل صبر، محبت و تکبر^۱ و سهم ساحت کنش‌های حکمی همچون احکام نماز، روزه و آداب^۲ نیز ۵۲ مورد یا (۳۷/۹۵ درصد) بود. بنابراین، بیشترین فراوانی مربوط به ساحت بینش‌هاست. ساحت کنش‌ها در رتبه دوم و ساحت گرایش‌ها رتبه سوم فراوانی را دارد.

در هدیه‌های آسمانی پایه پنجم: براساس جدول ۵ از مجموع ۱۳۹ مورد فراوانی کل واحدهای ثبت، ۸۰ مورد یا (۵۷/۵۵ درصد) مربوط به ساحت بینش‌های حکمی همچون توحید، نبوت، امامت و معاد^۳ و ۱۸ مورد یا (۱۲/۹۴ درصد) مربوط به گرایش‌های حکمی مانند صبر، محبت و تکبر^۴ بود و سهم کنش‌های حکمی از قبیل احکام نماز، روزه و آداب^۵ نیز ۴۱ مورد یا (۲۹/۴۹ درصد) بود. بنابراین، بیشترین فراوانی به ساحت بینش‌ها تعلق گرفته است و ساحت کنش‌ها نیز در مرتبه دوم و گرایش‌ها در رتبه سوم از نظر فراوانی، قرار دارند.

در هدیه‌های آسمانی پایه ششم: براساس جدول ۵ از مجموع ۱۳۶ مورد فراوانی مقوله‌های کتاب، ۸۳ مورد یا (۶۱/۰۲ درصد) مربوط به ساحت بینش‌های حکمی مثل توحید، نبوت، امامت و معاد^۶ و ۱۳ مورد یا (۹/۵۵ درصد) مربوط به گرایش‌های حکمی مانند صبر، محبت و تکبر^۷ و سهم کنش‌های حکمی همچون احکام نماز، روزه و آداب^۸ نیز ۴۰ مورد یا (۲۹/۴۱ درصد) بود. بنابراین، بیشترین فراوانی به ساحت بینش‌ها تعلق گرفته است و ساحت کنش‌ها، در رتبه دوم و ساحت گرایش‌ها، در مرتبه سوم از نظر فراوانی، قرار دارند.

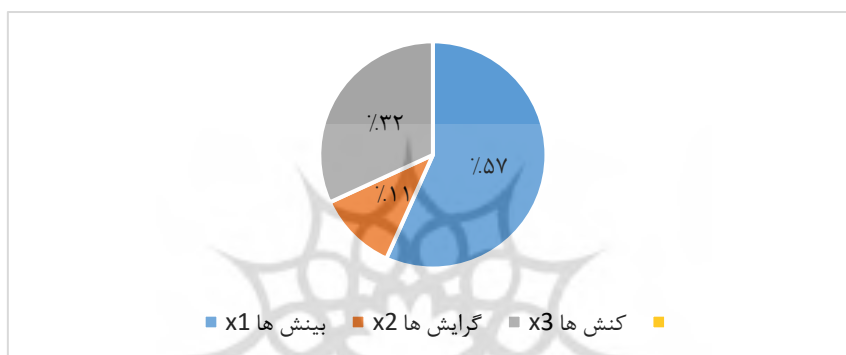

نمودار ۱: درصد فراوانی بینش‌ها، گرایش‌ها و کنش‌های حکمی قرآن به تفکیک پایه‌ها، در هدیه‌های آسمانی ۱۴۰۳

۱. در داستان محبت ابوذر به پیامبر اکرم (ص) در صفحه ۷۶ گرایش محبت بیان شده است.
 ۲. در فعالیت کامل کنید صفحه ۵۳ به کنش احکام مربوط به تیمم اشاره شده است.
 ۳. در صفحه ۱۴ هدیه‌های آسمانی پایه پنجم به نظم و هماهنگی جهان و بینش توحید اشاره شده است.
 ۴. در ایستگاه فکر صفحه ۱۰۵ کتاب به عشق به امام امت اشاره شده است.

۵. در صفحه ۹۶ فعالیت تدبر کنیم، آیه ۳۱ سوره اعراف به کنش لزوم پرهیز از اسراف اشاره کرده است.
 ۶. در داستان صعود از کوه در صفحه ۱۴ کتاب هدیه‌های آسمانی ششم به ضرورت راهنما و بینش نبوت اشاره شده است.
 ۷. در داستان دیدار علامه حلی و امام زمان (عج) در صفحه ۵۰ کتاب هدیه‌های آسمان ششم به گرایش محبت به امام اشاره شده است.
 ۸. در داستان باغ سری صفحه ۲۷ از کتاب هدیه‌های آسمان ششم، به کنش نهی از منکر اشاره شده است.

در مجموع، مطابق جدول ۵ فراوانی کل واحدهای ثبت یا مقوله‌های مورد تحلیل، در کتب هدیه‌های آسمانی پنج پایه ابتدایی، ۷۰۴ مورد بود که از این تعداد، ۴۰۱ مورد یا (۵۶/۹۶ درصد) مربوط به ساحت بینش‌های حکمی همچون توحید، نبوت، امامت و معاد و ۸۰ مورد یا (۱۱/۳۶ درصد) مربوط به ساحت گرایش‌های حکمی مانند صبر، محبت و تکبر و سهم ساحت کنش‌های حکمی از قبیل احکام نماز، روزه و آداب نیز ۲۲۳ مورد یا (۳۱/۶۷ درصد) بود. بنابراین در کل پنج کتاب مورد نظر این تحقیق، بیشترین فراوانی به ساحت بینش‌ها تعلق گرفته و ساحت کنش‌ها، رتبه دوم و ساحت گرایش‌ها نیز رتبه سوم از نظر فراوانی را دارند. نمودار شماره ۲ نشان می‌دهد که در تدوین هدیه‌های آسمانی ابتدایی، به طور متناسبی به سه ساحت تربیتی بینش‌ها، گرایش‌ها و کنش‌های حکمی قرآن، توجه نشده است و بیشترین توجه به بینش‌ها و کمترین توجه به گرایش‌ها شده است.

نمودار ۲: درصد فراوانی بینش‌ها، گرایش‌ها و کنش‌های حکمی قرآن در هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی ۱۴۰۳

تحلیل با استفاده از روش آنتروپی شانون: برای پردازش و تحلیل دقیق‌تر محتوای کتب هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی، روش آنتروپی شانون بکار گرفته شد. در مرحله اول، داده‌ها یا فراوانی هر ساحت، با توجه به پاسخگو، در جدول ۵ ثبت گردید. در مرحله بعدی، فراوانی‌ها نرمال سازی شد و نتایج آن در جدول ۶ نمایش داده شده است.

جدول ۶: مقادیر فراوانی‌ها (f)، داده‌های نرمال شده (p_{ij}) بینش‌ها، گرایش‌ها و کنش‌های کتب هدیه‌های آسمانی ۱۴۰۳

واحد ثبت (j)	بینش‌ها یا اعتقادات X1		گرایش‌ها یا علائق X2		کنش‌ها یا رفتارها X3		هدیه‌های آسمانی (پاسخگو) (i)
	F فراوانی	(p_{j1})	F فراوانی	(p_{j2})	F فراوانی	(p_{j3})	
هدیه‌های آسمانی دوم	۶۸	۰/۱۷۱۲	۱۵	۰/۱۸۷۵	۳۸	۰/۱۷۰۴	۱۲۱
هدیه‌های آسمانی سوم	۹۵	۰/۲۳۹۲	۲۴	۰/۳۰۰۰	۵۲	۰/۲۳۳۱	۱۷۱
هدیه‌های آسمانی چهارم	۷۵	۰/۱۸۸۹	۱۰	۰/۱۲۵۰	۵۲	۰/۲۳۳۱	۱۳۷
هدیه‌های آسمانی پنجم	۸۰	۰/۲۰۱۵	۱۸	۰/۲۲۵۰	۴۱	۰/۱۸۳۸	۱۳۹
هدیه‌های آسمانی ششم	۸۳	۰/۲۰۶۹	۱۳	۰/۱۶۲۵	۴۰	۰/۱۷۹۳	۱۳۶
جمع کل	۴۰۱		۸۰		۲۲۳		۷۰۴

سپس مقدار آنتروپی (E) یا بار اطلاعاتی هر ساحت، با توجه به داده‌های نرمال شده ماتریس، محاسبه می‌گردد. در مرحله آخر، ضریب اهمیت (Wj) برای هر معیار یا ساحت محاسبه می‌شود. هر معیار یا ساحت که دارای ضریب اهمیت بیشتری باشد، از درجه اهمیت بیشتری برخوردار است (رتبه هر معیار، نسبت به سایر معیارها). از آنجا که مقدار آنتروپی یا E بین (۰ تا ۱) است، بنابراین، می‌توان مقدار انحراف از معیار ۱ را برای هر ساحت مشخص نمود که dj نام دارد. هرچه اختلاف انحراف معیار بین سه ساحت بیشتر باشد، به این معنی است که توجه و اهمیتی که به هر ساحت شده است با دیگر ساحت‌ها تفاوت زیادتری دارد که باید جبران شود (حاجی بابائی، شریفانی، مرادی، ۱۴۰۴). مقادیر این آنتروپی‌ها، ضرایب اهمیت و ضرایب انحراف از معیار، در جدول ۷ نمایش داده شده است.

جدول ۷: مقادیر آنتروپی (Ej)، ضریب اهمیت (Wj) و انحراف از واحد (dj) بینش‌ها، گرایش‌ها و کنش‌های هدیه‌های آسمانی ۱۴۰۳

واحد ثبت (j)	بینش‌ها یا اعتقادات X1	گرایش‌ها یا علائق X2	کنش‌ها یا رفتارها X3	هدیه‌های آسمانی
آنتروپی (Ej)	E1 = ۰/۹۹۸	E2 = ۰/۹۷۲	E3 = ۰/۹۹۳	$\Sigma E_j = ۲/۹۶۳$
ضریب اهمیت Wj	w1 = ۰/۳۳۶۸	w2 = ۰/۳۲۸۰	w3 = ۰/۳۳۵۱	
انحراف از واحد (dj)	(d1) = ۰/۰۰۲	(d2) = ۰/۰۲۸	(d3) = ۰/۰۰۷	

در تحلیل جدول ۷ می‌توان گفت، بیشترین بار اطلاعاتی یا آنتروپی، مربوط به ساحت بینش‌های حکمی (۰/۹۹۸) و کمترین بار اطلاعاتی مربوط به گرایش‌های حکمی (۰/۹۷۲) است.

برای یافتن پاسخ سوال دوم، «ضریب اهمیت هر کدام از ساحت‌های سه گانه بینشی، گرایشی و کنشی حکمت‌های قرآنی، در کتب درسی هدیه‌های آسمانی چقدر است؟» داده‌های جدول ۷ نشان می‌دهد از بین سه ساحت بینشی و گرایشی و کنشی در هدیه‌های آسمانی، پنج پایه دوم، سوم، چهارم، پنجم و ششم، بیشترین ضریب اهمیت، متعلق به ساحت بینش‌های حکمی (۰/۳۳۶۸) بوده و کمترین ضریب اهمیت، به ساحت کنش‌های حکمی (۰/۳۲۸۰) تعلق دارد. بدین ترتیب، می‌توان نتیجه گرفت که در این کتاب‌ها به ساحت‌های تربیت حکمی توجه یکسانی نشده است و ضریب اهمیت (Wj) نیز عدم تناسب توجه به ساحت‌های بینشی، کنشی و گرایشی در این کتب را معلوم می‌کند. همچنین با توجه به ضریب انحراف معیار (dj)، مقدار انحراف معیار گرایش‌ها (d2 = ۰/۰۲۸) و انحراف معیار بینش‌ها (d1 = ۰/۰۰۲) و انحراف معیار کنش‌ها (d3 = ۰/۰۰۷) است. از این نتایج نیز معلوم می‌شود که تفاوت زیادی بین توجه به ساحت گرایش‌ها با توجه به ساحت بینش‌ها در کتب هدیه‌های آسمانی است. زیرا اختلاف نسبتاً زیادی بین d2 با d1 و d3 است. به عبارت دیگر، نتیجه روش تحلیل آماری، با روش آنتروپی شانون نیز تایید شد.

پاسخ سوال سوم یعنی «با توجه به درصد فراوانی و ضریب اهمیت ساحت‌های سه‌گانه حکمت‌های قرآنی، آیا مطابق اصل "همه‌جانبه‌نگری" و "تعادل و تناسب" توجه به این ساحت‌ها، متناسب است؟» اینگونه است که نتایج حاصل از هر دو روش تحلیل محتوای کتب هدیه‌های آسمانی ۱۴۰۳، یعنی روش آنتروپی شانون و روش آمار توصیفی، نشان می‌دهد که به سه ساحت تربیت حکمت‌های قرآنی یعنی بینش‌ها، گرایش‌ها و کنش‌ها، در این محتواهای آموزش رسمی به شکل متناسبی اهمیت داده نشده است.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف این پژوهش، بررسی حکمت‌های قرآنی بر مبنای ساحت‌های بینشی، گرایشی و کنشی در محتوای کتاب‌های هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی ۱۴۰۳ بود. مطابق یافته‌های حاصل از روش تحلیل محتوای آمار توصیفی، مطرح شده در سوال اول پژوهش، در کتاب هدیه‌های آسمانی پایه دوم ابتدایی، میزان توجه به مولفه‌های ساحت بینشی مانند توحید، معاد، نبوت و امامت (با فراوانی ۵۶/۱۹ درصد)، از مولفه‌های مربوط به دو ساحت گرایشی مانند صبر و محبت (با فراوانی ۱۲/۳۹ درصد) و مولفه‌های ساحت کنشی مثل احکام نماز و روزه و آداب (با فراوانی ۳۱/۴۰ درصد) بیشتر است. همچنین میزان توجه به مولفه‌های ساحت بینشی و ساحت کنشی نسبتاً نزدیک به هم هستند ولی با ساحت گرایشی فاصله زیادی دارند به طوری که می‌توان گفت توجه به مولفه‌های مربوط به ساحت گرایشی (مثل صبر و محبت) در تدوین این کتاب مورد غفلت واقع شده است. در زمینه تحلیل محتوای هدیه‌های آسمانی پایه دوم از منظر ساحت‌های سه‌گانه یاد شده، پژوهشی یافت نشد و امکان مقایسه نتایج وجود ندارد.

در کتاب هدیه‌های آسمانی پایه سوم ابتدایی، میزان فراوانی و درصد مقوله‌های بینشی مثل توحید و معاد و نبوت و امامت (با فراوانی ۵۵/۵۵ درصد) از کنش‌هایی مانند احکام نماز و روزه و آداب (با فراوانی ۳۰/۴۰ درصد) بیشتر است. توجه به مولفه‌های مربوط به ساحت گرایشی همچون صبر و محبت (با فراوانی ۱۴/۰۳ درصد)، در محتوای این کتاب نیز پایین‌ترین سطح فراوانی را داشته و مورد غفلت قرار گرفته است. در حوزه تحلیل محتوای کتاب مزبور، علیزاده و علوی (۱۳۹۴) پیرامون بررسی محتوای هدیه‌های آسمانی پایه سوم ابتدایی از منظر اصول انتخاب محتوای آموزشی در قرآن کریم، تحقیق کرده‌اند که نتایج تحقیق آنها نشان می‌دهد در این کتاب به دو اصل هدایت‌کنندگی محتوا و انگیزه‌بخشی توجه مطلوبی شده اما به دو اصل تدبرانگیزی و خلاقیت‌پروری توجه کمتری شده است و چون مولفه‌های مورد بررسی آنها با تحقیق حاضر یکسان نیست، مقایسه دقیق ممکن نیست.

توجه به مولفه‌های بینشی در هدیه‌های آسمانی چهارم (با فراوانی ۵۴/۷۴ درصد) در بالاترین سطح و بیشتر از دو ساحت گرایشی و کنشی قرار دارد. در این کتاب کنش‌ها (با فراوانی ۳۷/۹۵ درصد) در رتبه دوم توجه قرار دارند. قابل ذکر است که مقدار فراوانی کنش‌ها در هدیه‌های آسمانی چهارم، از فراوانی کنش‌ها در هدیه‌های آسمانی سایر پایه‌های ابتدایی بیشتر است. مولفه‌های ساحت گرایش‌ها نیز (با فراوانی ۷/۲۹ درصد) پایین‌ترین سطح توجه را دارند به گونه‌ای که فراوانی ساحت گرایش‌ها در این کتاب نسبت به سایر پایه‌ها، در پایین‌ترین سطح قرار دارد.

مولفه‌های ساحت بینشی در هدیه‌های آسمانی پنجم (با فراوانی ۵۷/۵۵ درصد) باز هم مانند سایر پایه‌ها، بالاتر قرار داشته و رتبه دوم فراوانی در این کتاب متعلق به مولفه‌های ساحت کنشی (با فراوانی ۲۹/۴۹ درصد) است. همچنین مولفه‌های مربوط به ساحت گرایش‌ها (با فراوانی ۱۲/۹۴ درصد) کمترین مقدار را در این کتاب دارد.

روند توجه به سه ساحت بینشی، گرایشی و کنشی، در هدیه‌های آسمانی پایه ششم نیز مانند سایر پایه‌هاست. بالاترین فراوانی به مولفه‌های بینشی (با فراوانی ۶۱/۰۲ درصد) تعلق گرفته و کنش‌ها (با

فراوانی ۲۹/۴۱ درصد) در رتبه دوم توجه واقع شده‌اند و باز هم ساحت‌گرایش‌ها مغفول مانده و با فراوانی ۹/۵۵ درصد در پایین‌ترین سطح توجه قرار گرفته‌است. یافته‌های تحقیق در کتاب مذکور همسو با نتایج پژوهش قاسمی و کاظمی (۱۳۹۳) در تحلیل محتوای هدیه‌های آسمانی ششم از نظر انطباق آن با مبانی قرآنی و سند تحول بنیادین است که بیان می‌دارد از بین حوزه‌های یادگیری، به بینش‌ها یا حوزه شناختی آن هم در سطح دانش، بیشتر از حوزه‌های دیگر توجه شده است.

در مجموع، یافته‌های آماری مربوط به کتب هدیه‌های آسمانی پایه‌های دوم تا ششم ابتدایی نشان می‌دهند که بینش‌ها (با فراوانی کلی ۵۶/۹۶ درصد) بالاترین سطح توجه و گرایش‌ها (با فراوانی کلی ۱۱/۳۶ درصد) پایین‌ترین سطح توجه را داشته و کنش‌ها (با فراوانی کلی ۳۱/۶۷ درصد) در رتبه دوم از نظر توجه قرار دارند. یافته‌ها بیانگر این نتیجه است که در برنامه‌ریزی و تألیف این کتب، توجه به دو ساحت بینش‌ها و کنش‌ها متناسب است، ولی توجه به ساحت‌گرایشی نامتناسب با دو ساحت دیگر و بسیار کمتر است و نوعی عدم تناسب در برنامه‌ریزی و تألیف این کتب را آشکار می‌کند.

در بررسی محتوای این کتاب‌ها با الگوی آنتروپی شانون که مورد سوال دوم تحقیق بود، نیز یافته‌ها نشان می‌دهند که مقوله‌های حیطه بینش‌های حکمی از بیشترین ضریب اهمیت یعنی ۰/۳۳۶۸ برخوردارند و ضریب اهمیت مقوله‌های مربوط به ساحت کنش‌ها کمتر یعنی ۰/۳۳۵۱ و کمترین مقدار ضریب اهمیت مربوط به مقوله‌های ساحت‌گرایش‌های حکمی ۰/۳۲۸۰ است. که بیانگر توجه بیشتر کتاب‌های مذکور به مولفه‌های بینشی است. ضریب اهمیت، اگرچه میزان اهمیت به ساحت‌ها را در محتوای کتب نشان نمی‌دهد؛ اما یک نوع رتبه‌بندی بین ساحت‌ها را آشکار می‌کند. یافته‌های حاصل از الگوی آنتروپی شانون، مقدار انحراف از معیار واحد را نیز بدین صورت نشان می‌دهد که کمترین مقدار انحراف معیار مربوط به بینش‌ها ۰/۰۰۲ و میزان انحراف معیار کنش‌ها ۰/۰۰۷ است و با فاصله عددی زیاد از دو ساحت قبلی، بیشترین میزان انحراف از معیار متعلق به ساحت‌گرایش‌های حکمی ۰/۰۲۸ است. هرچه عدد انحراف از معیار بزرگتر باشد، به همان نسبت اهمیت کمتری به آن ساحت داده شده است؛ بنابراین، به ساحت‌گرایش‌ها کمترین توجه صورت گرفته است به بیان دیگر، برای جبران این عدم تناسب، باید توجه زیادتری به ساحت‌گرایشی در محتوای این کتاب‌ها صورت گیرد.

مطابق نتایج حاصل از هر دو روش تحلیل محتوای آماری و آنتروپی شانون، معلوم شد سهم توجه به ساحت بینش‌های حکمی، از دو ساحت دیگر بیشتر است و گرایش‌ها از کمترین میزان توجه و اهمیت برخوردارند و بیانگر این نکته است که در برنامه‌ریزی و تدوین محتوای هدیه‌های آسمانی ابتدایی، دو اصل "همه‌جانبه‌نگری" و "تناسب و تعادل" در پرورش سه ساحت یاد شده، به درستی رعایت نگردیده و یک نوع عدم تناسب در اهمیت به ساحت‌های سه‌گانه تربیت حکمی قرآنی، در این کتب وجود دارد که با اهداف تربیتی حکمت‌محور قرآن در اسناد بالادستی نظام تعلیم و تربیت تناسب ندارد و ناهمخوانی محتوای مذکور با برنامه درسی را آشکار می‌سازد که می‌تواند مانعی برای تحقق مطلوب اهداف برنامه درسی باشد. زیرا این اسناد، در تبیین اهمیت حوزه تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی به رشد همه‌جانبه و متناسب همه ابعاد آن اشاره کرده‌اند (مبانی نظری سند تحول بنیادین، ۱۳۹۰؛ سند برنامه درسی ملی، ۱۳۹۱).

نتایج این تحقیق با نتایج سایر پژوهش‌های مشابه در حوزه تحلیل محتوای هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی همسو است. به عنوان مثال، افکاری (۱۳۹۳) در پژوهش‌های خود چنین نتیجه گرفته که در کتب درسی ابتدایی به طور جدی و علمی به موضوع تربیت اخلاقی پرداخته نشده است. همچنین، قاسمی و کاظمی (۱۳۹۳) در تحلیل محتوای هدیه‌های آسمانی ششم از نظر انطباق آن با مبانی قرآنی سند تحول بنیادین، بیان می‌دارد که از بین حوزه‌های یادگیری، به حوزه شناختی بیشتر از حوزه‌های دیگر توجه شده است و متناسب با اهداف برنامه درسی ملی نیست. نتیجه تحقیق علیزاده و علوی (۱۳۹۴) در بررسی هدیه‌های آسمانی سوم هم نشان می‌دهد که در تدوین این کتاب اصل تناسب و تعادل و نیز اصل همه-جانبه‌نگری رعایت نشده و به هدایت‌کنندگی محتوا و انگیزه‌بخشی توجه مطلوبی شده اما به تدبرانگیزی و خلاقیت‌پروری توجه کمتری شده است. نتایج تحقیق درامامی (۱۳۹۰) نیز بیانگر عدم رعایت همه‌جانبه-نگری و تناسب و تعادل در رشد و پرورش ارزش‌های اخلاقی است. کمالی (۱۳۹۶) هم در تحلیل هدیه‌های آسمانی، به همین نتیجه دست یافته که این دو اصل تعلیم و تربیت اسلامی در تدوین محتواهای مورد نظر رعایت نشده. نوری، احمدوند و غفاری (۱۳۹۷) به این نتیجه رسیده‌اند که توزیع برخی از عناصر پنج‌گانه در محتوای این کتاب‌ها از انطباق و تعادل کمتری برخوردار است و با برنامه درسی همخوانی ندارد.

با توجه به اهمیت تعلیم و پرورش صحیح و موثر ساحت‌های سه‌گانه تربیت حکمی قرآن در برنامه درسی، پیشنهاد می‌شود:

۱. محتوای کتب مذکور بر مبنای این ساحت‌ها، بازنگری شود و با اضافه نمودن مولفه‌های مربوط به حوزه‌گرایش‌ها و کنش‌های حکمی قرآن در محتوای کتب حاضر، تناسب سه‌ساحت در متن کتاب، به شکل مطلوب و منطبق با سند برنامه درسی اصلاح گردد.
۲. پیشنهاد دیگر، انجام پژوهش درباره اولویت‌بندی حکمت‌های قرآنی است که مبنای این بینش‌ها و کنش‌ها و گرایش‌ها هستند. زیرا این اولویت‌بندی نیز در فرآیند بازنگری کتب درسی هدیه‌های آسمانی ضرورت دارد.
۳. همچنین انجام پژوهش دیگری که در آن، نسبت‌های مطلوب مولفه‌های حوزه بینش‌ها، کنش‌ها و گرایش‌های حکمی قرآن با توجه به اهداف برنامه درسی تعیین شود، در اصلاح و بازنگری این محتواهای آموزشی لازم و ضروری است.

سپاسگزاران

بدین وسیله از همه اساتید و کارشناسانی که در کدگذاری و اعتباربخشی این پژوهش، محقق را یاری نمودند، تشکر و قدردانی می‌گردد.

منابع

- قرآن کریم. (۱۳۷۳). ترجمه ناصر مکارم شیرازی. قم: دارالقرآن الکریم.
- نهج البلاغه (۱۴۱۴ق). سید رضی، محمد بن حسین. ترجمه محمد دشتی. قم: مشرقین، چ ۴.
- امام خمینی، روح الله. (۱۳۷۸). صحیفه نور. تهران: مرکز نشر آثار امام خمینی.
- (۱۳۷۲). شرح چهل حدیث، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، چاپ ۴.
- آذر، عادل (۱۳۸۰). بسط و توسعه روش آنتروپی شانون برای پردازش داده‌ها در تحلیل محتوا، *علوم انسانی دانشگاه الزهراء*، ۱۱: ۳۷-۳۸، ۸-۱۲. <https://ensani.ir/fa/article/journal-number/28635/>
- احدیان، محمد (۱۳۶۹). *مقدمات تکنولوژی آموزشی*. تهران: بشری، چاپ ۴.
- افکاری، فرشته (۱۳۹۳). *نقد و بررسی رویکردهای تربیت اخلاقی در دوره ابتدایی در کتب درسی دوره ابتدایی*، رساله دکتری، رشته برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران.
- بهروز، منیر، حاتمی، جواد و مهرمحمدی، محمود (۱۳۹۵). تحلیل محتوای کتاب‌های «بخوانیم و بنویسیم پایه سوم ابتدایی بر اساس مولفه‌های کارکردهای اجرایی: روش آنتروپی شانون، پژوهش‌های علوم شناختی و رفتاری، ۶ (۱۰): ۵۱-۶۲. <https://doi.org/10.22108/cbs.2016.20753>
- حاجی بابائی، فاطمه (۱۴۰۱). *تحلیلی از نگاه اسلام به نقش جنسیت در محتوای آموزش رسمی، فصلنامه پژوهش‌های نوین در روانشناسی*، ۳ (۳): ۱۵-۱۸. <https://psjournal.ir/fa/paper.php?pid=116>
- حاجی بابائی، فاطمه، شریفانی، محمد، و مرادی زنجانی، حسین (۱۴۰۴). *تحلیل محتوای کتاب‌های پیام‌های آسمانی و دین و زندگی براساس چارچوب بینش‌ها، گرایش‌ها و کنش‌های حکمی قرآن، مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۹ (۴): ۲۷-۵۲. <https://doi.org/10.61186/qaiie.9.4.4>
- حرآنی، ابن شعبه (۱۴۰۴ق). *تحف العقول عن آل الرسول*، جامعه مدرسین قم، قم.
- حکیمی، محمدرضا، حکیمی، محمد و حکیمی، علی (۱۳۸۰). *الحیاه*، ترجمه: احمد آرام، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ ۱.
- دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۹۱). *برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران*، مصوبه اسفند ۱۳۹۱. تهران: شورای عالی آموزش و پرورش با همکاری سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی.
- درامامی، نرگس (۱۳۹۰). *تحلیل محتوای کتاب‌های بخوانیم، تعلیمات اجتماعی (مدنی)*، هدیه‌های آسمانی و قرآن پایه‌های سوم تا پنجم ابتدایی سال ۱۳۸۸ به منظور بررسی برخی مقوله‌های تربیت اخلاقی، *دانشگاه علامه طباطبایی*، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، تهران (پایان نامه).
- سراج زاده، حسن (۱۳۹۰). *موضوع‌شناسی گزاره‌های اخلاقی قرآن*. فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات اخلاق کاربردی، ۷ (۲۵)، ۳۵-۶۴. https://akhlagh.morsalat.ir/article_21108.html

- شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۰). *سند تحول بنیادین آموزش و پرورش*، تهران: بی‌نا، چاپ ۱.
- علیزاده، مزده، و علوی، حمیدرضا (۱۳۹۴). بررسی محتوای کتاب هدیه‌های آسمان مقطع سوم ابتدایی تألیف ۱۳۹۲ از منظر اصول انتخاب محتوای آموزشی در قرآن کریم، *اسلام و پژوهش‌های تربیتی*، ۱ (۱۳): ۷۱-۹۰. <https://eslampajoheshha.nashriyat.ir/node/132>
- قاسمی، حسین، و کاظمی، محمود (۱۳۹۳). تحلیل محتوای کتاب درسی هدیه‌های آسمانی پایه ششم ابتدایی و میزان
- انطباق آن با مبانی قرآنی و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، *نوآوری‌های آموزشی*، ۱۳ (۴-۵۲): ۱۰۰-۱۱۶.
- کمالی، سلماز (۱۳۹۶). *جایگاه تربیت اخلاقی در محتوای کتب درسی هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی*، دومین کنگره بین المللی علوم انسانی، مطالعات فرهنگی.
- گروه نویسندگان زیر نظر محمد تقی مصباح یزدی (۱۳۹۰). *فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی*، تهران: مدرسه، چ ۱. مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۴ق). *بحار الانوار، مؤسسه الوفاء، بیروت*.
- ملکی، حسن و عباسی، ذکیا (۱۳۹۸). برنامه درسی تربیت اخلاقی در آموزش عالی، تهران: *آوای نو*.
- محمودی، سیروس (۱۳۹۷). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی از نظر توجه به اخلاق زیست محیطی، *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۳ (۳): ۱۳۱-۱۶۲. <http://dx.doi.org/10.29252/qaie.3.3.131>
- نوری، محمدرحیم، احمدوند، محمدعلی، و غفاری، محمد (۱۳۹۷). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان پایه دوم تا ششم ابتدایی و میزان انطباق آنها با شایستگی‌های پایه سند برنامه درسی ملی، *خانواده و پژوهش*، ۱۵ (۳): ۵۱-۷۰. <http://qjfr.ir/article-1-774-fa.html>

References

- Holy Quran. (1994). Translation: Nasser Makarem Shirazi. Qom: *Darul Qur'an Karim*.
- A group of writers under the supervision of Mohammad Taqi Mesbah Yazdi. (2010). *Philosophy of Islamic Education and Training*, Tehran: Madrasah, 1st edition. [In Persian]
- Afkari, F. (2013). Criticism and investigation of moral education approaches in elementary school textbooks", *PhD dissertation*, Curriculum Planning, Allameh Tabatabai University, Tehran. [In Persian]
- Alizadeh, M., & Alavi, H. (2015). A study of the content of the book Gifts of Heaven for the third grade of elementary school, published in 2013, from the perspective of the principles of selecting educational content in the Holy Quran, *Islam and Educational Research*, 1 (13): 71-90. <https://eslampajoheshha.nashriyat.ir/node/132> [In Persian]
- Arthur. G. Kristjánsson. K. Harrison. T. Sanderse. W. Wright. D., (2017), *Teaching Character and Virtue in Schools*, London and New York. Routledge.

- Azar, A. (2001). Expansion and development of Shannon's entropy method for data processing in content analysis, *Al-Zahra University Human Sciences*, 11: 38-7, 8-12. <https://ensani.ir/fa/article/journal-number/28635/> [In Persian]
- Behruz, M. , Hatami, J. & Mehrmohammadi, M. (2016). Content Analysis of Reading and Writing Textbooks in Third Grade Elementary School Based on Components of Executive Functions: Shannon Entropy. *Research in Cognitive and Behavioral Sciences*, 6(1), 51-62. <https://doi.org/10.22108/cbs.2016.20753>[In Persian]
- Daremami, N.(2011). Thesis: Content analysis of the books "Let's Read""Social Education (Civil), "Heavenly Gifts" and "The Quran" for the third to fifth grades of elementary school in 2009 in order to examine some categories of moral education, Allameh Tabatabai University, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Tehran. [In Persian]
- Ghasemi, H., Kazemi, M.(2014), Content analysis of the textbook Heavenly Gifts for the sixth grade of elementary school and its degree of compliance with the Quranic principles and the document of fundamental transformation of education, *Educational Innovations*, 13(4-52): 100-116. https://noavaryedu.oerp.ir/article_79050.html[In Persian]
- Haji Babaei, F.(2022), An analysis of the Islamic perspective on the role of gender in the content of formal education, *Quarterly Journal of Modern Research in Psychology*, 3 (3): 15-18. <https://psjournal.ir/fa/paper.php?pid=116>[In Persian]
- Haji Babaei, F., Sharifani, M., & Moradi Zanjani, H.(2025), Content analysis of the books of heavenly messages and religion and life based on the framework of insights, tendencies and ruling actions of the Quran, *Applied Issues of Islamic Education*, 9 (4), 52-27. <https://doi.org/10.61186/qaiie.9.4.4>[In Persian]
- Imam Khomeini, R. (1993). Commentary on 40 Hadiths, Tehran: Imam Khomeini's Works Editing and Publishing Institute, 4th edition. [In Persian]
- Imam Khomeini, R.(1999). Sahifa Noor, Tehran: *Publishing Center of Imam Khomeini's Works*. [In Persian]
- Kondracki, Nancy L., Wellman, Nancy S., Amundson, D. (2002). Content Analysis: Review of Methods and Their Applications in Nutrition Education. *Journal of Nutrition Education and behavior*, 34 (4) :224- 230. [https://doi.org/10.1016/s1499-4046\(06\)60097-3](https://doi.org/10.1016/s1499-4046(06)60097-3)
- Mahmoudi, S.(2018), Content analysis of elementary school textbooks "Gifts of the Sky" in terms of attention to environmental ethics, *Applied Issues of Islamic Education*, 3 (3): 131-162 .<http://dx.doi.org/10.29252/qaiie.3.3.131>[In Persian]
- Majlisi, M. B.(1404 AH), *Bihar al-Anwar*, Al-Wafa Institute, Beirut. [In Persian]
- Maliki, H., & Abbasi, Z.(2018), Moral Education Curriculum in Higher Education, *Tehran: Avai Nu*. [In Persian]
- Nouri, M. R., Ahmadvand, M. A., Ghaffari, M.(2018).Content analysis of the textbooks "Gifts of the Sky" for grades 2 to 6 of primary school and their degree of compliance with the basic competencies of the National Curriculum Document, *Family and Research*, 15 (3): 51-70. <http://qjfr.ir/article-1-774-fa.html>[In Persian]

- Scott, W. A. (1955). Reliability of content analysis: The case of nominal scaling. *Public Opinion Quarterly*, 19(3) :321-325. <https://www.jstor.org/stable/2746450>
- Serajzadeh, H. (2011). Thematics of the Quran's Moral Propositions. *Quarterly Scientific Journal of Applied Ethics Studies*, 7(25), 35-64. https://akhlagh.morsalat.ir/article_21108.html?lang=en[In Persian]
- Seyyed Razi, M.B.H. (1414 AH). *Nahj al-Balagha*. Translation: Mohammad Dashti. Qom: Mashrekin, 4nd edition. [In Persian]

